

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

Jan Zemánek

Římský konzulát

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.

Katedra: Katedra právních dějin

Datum vypracování práce: 8.4.2011

PROHLÁŠENÍ

Tímto prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci na téma „Římský konzulát“ vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

.....

OBSAH

OBSAH	3
Úvod	4
Kapitola I.	5
1.1. Doba královská	5
1.2. Vznik republiky	6
1.2.1. Mladá republika	8
1.2.2. Ústavní zřízení	13
Kapitola II.	23
Konzulát za republiky	23
2.1. Geneze pojmu konzulové	23
2.2. Úřad konzula	26
2.2.1. Postavení konzulů	29
2.2.2. Volba konzulů	30
2.3. Působnost konzulů, imperium, princip kolegiality a jeho důsledky	31
2.3.1. Imperium	32
2.3.2. Princip kolegiality a jeho důsledky	37
2.3.3. Městská a vojenská působnost konzulů	39
2.3.4. Auspicium	43
2.4. Magistrátské donucení (zakročení)	44
2.4.1. Konzulské právo na sebeobranu	46
2.5. Jmenovací, ustanovovací pravomoc vyšších úředníků	47
2.5.1. Jmenování nástupců	48
2.6. Odpovědnost magistrátů	49
2.6.1. Soukromě právní odpovědnost magistrátů	50
2.6.2. Odpovědnost za veřejné prostředky	51
2.6.3. Odpovědnost magistrátů v době zastávání úřadu	52
2.7. Pravomoci konzulů	54
2.7.1. Pravomoci konzulů ve vojenské oblasti	54
2.7.2. Pravomoci konzulů v civilní oblasti	56
2.7.3. Pravomoci konzulů v kriminální oblasti	57
2.7.4. Další pravomoci konzulů	57
Kapitola III.	60
Konzulát v době císařské	60
3.1. Postavení konzulů	61
3.2. Pravomoci konzulů	61
3.2.1. Pravomoci ve vojenské oblasti	61
3.2.2. Pravomoci v civilní oblasti	61
3.2.3. Pravomoci v trestní oblasti	62
3.2.4. Pravomoci v náboženských oblastech	62
3.3. Konec konzulátu	63
Závěr	64
Seznam použité literatury	66
RESUMÉ	67

Úvod

Římské právo tvoří v kontinentálním právu základní rámec soukromého práva. Cílem této práce nebylo ovšem popsat samo římské soukromé právo a jeho odrazy v právních řádech evropských států, ale pro studenty práv poměrně neznámou oblast římského ústavního práva. Klíčovým pojmem římského ústavního práva je úřad konzulů, jako nejvyšších státních představitelů, kteří do své působnosti dostali pravomoci, které v době královské náleželi králům. V souvislosti se špatnými zkušenostmi s vládou jednoho byly do republikánského zřízení zavedeny – a to nejen u konzulů – principy kolegiality, annuity, bezplatnosti a volitelnosti.

Na následujících stranách se krátce zmiňují o historických událostech, které vedly k zavedení republiky. Dále je popsán zrod republiky a období, které jsem pracovně nazval mladá republika, a pro které bylo typické hledání nejspolehlivějších schémat pro vedení státu. V této části se také zmiňují o ústavním zřízení římské republiky a o jejich hlavních institucích – senátu, magistraturách a lidových shromážděních. V nejobsáhlejší části této diplomové práce je popsán vývoj vzniku pojmu konzul, a jeho zařazení k nejvyšším úřadům ve státě (magistraturám) jakož i jejich základní rozdělení. Jádrem této části je definice a formy nejdůležitější náležitosti celé konzulské působnosti, a sice *imperia*. V dalších podkapitolách se věnuji rozdělení působnosti na městskou a mimoměstskou (většinou vojenskou), možnosti a podmínky delegace konzulské moci na další úředníky, jakož i možnosti jmenování nástupců v úřadě. Poměrně důležitá je i část o tzv. magistrátském donucení, neboli institutu, stojícím na pomezí soudnictví a svépomocí. Dále je věnována pozornost možné odpovědnosti vysokých magistrátů, do jejichž řad konzulové nepochybně patří. Poslední kapitola této nejobsáhlejší části celé práce je věnována jednotlivým pravomocím konzulů v jednotlivých oblastech.

Konzulát by ovšem nebylo možné popsat bez zmínky o fungování tohoto úřadů za časů císařství. I když byl konzulát již jen prázdným úřadem, který sloužil k tomu, aby se císař zavděčil svým posluhovačům a věrným, je to pro zmapování konzulátu nezbytné. Ani v této části nebude chybět zmínka o pravomocích konzulů, i když o většinu přišli v důsledku zavedení císařství.

Poslední část této práce je věnována úplnému konci konzulátu. Myslím si, že nejedem bude překvapen tím, že konzulát, resp. úřad konzula, přežil konec západořímské říše o několik desítek let.

Kapitola I.

1.1. Doba královská

V této úvodní kapitole bych rád zopakoval některé historické události, které jsou nezbytné. Antičtí historikové přisouvali vznik měst hrdinům nebo bohům. Z pověstí a legend je všeobecně známo, že Řím byl založen bratry Romulem a Remem. Legendy nám dokonce uvádějí i přesné datum této slavné události, a sice rok 753 př.n.l. Moderní historikové se shodují na tom, že Řím byl založen někdy v průběhu 6. – 5. století př.n.l. Ovšem, jak to tak bývá, má i legenda o založení Říma pravdivý základ. Byly totiž nalezeny chýše, které tvořily první sídliště na Palatinském pahorku a které pocházejí z téže doby, do níž tradice klade založení Říma. Odstupme nyní od dohadů, kdy byl Řím založen a podívejme se dále.

Asi po sto letech od svého založení se Řím vymanil ze závislosti na Etruscích, kteří byli v té době na vrcholu slávy, a získal postavení významného a mocného města, které mu vydrželo bez mála 1000 let. Z této doby pochází jen velmi málo spolehlivých pramenů. Toto období trvá od poloviny 8. do 5. století př.n.l. Protože v čele města, resp. pospolitosti, stáli tehdy předáci a vojenští velitelé, v latině „*reges*“ čili králové, je toto období nazýváno jako doba královská. V období království se vystřídalo sedm králů. Mezi nejvýznamnější patří druhý římský král Numa Pompilius, který položil základy náboženského práva, které bez nadsázky řečeno je základem římského veřejného práva. Dalším nepochybně známým králem je Servius Tullius, jehož reformy zavedly dva nové typy lidových shromáždění. Známým byl i král Tarquinius Superbus, i když z úplně jiného důvodu. Byl to totiž král poslední. Vláda králů se totiž stává synonymem tyranie a nespokojenost římského lidu vyvrcholila právě za vlády Tarquinia Superba. Jeho vláda končí revolucí patricijů. Tímto vyhnáním v roce 510 př.n. l.¹ končí období římského království a začíná období republiky. V ten samý rok nastoupila na královo místo dvojice konzulů.

Tento údaj není historickou literaturou přijímán bez výhrad. Sporné je nejenom datování, ale i samo dvoučlenné kolegium konzulů. V pramenech se lze dočíst, že na místo králů nastupovali původně tři praetoři, o něco později dva praetoři s novým názvem

¹ Někteří autoři uvádějí, že k vyhnání Tarquinia Superba došlo už v roce 509 př.n.l.

konzulové, kolem roku 451 – 450 stáli v čele státu decemvirové², od pádu decemvirů až do roku 367 př.n.l. vládlo v Římě tři až osmičlenné kolegium vojenských tribunů s pravomocí konzulů (*tribuni militum consulari potestate*). Teprve od roku 367 př.n.l. je již natrvalo dvojice konzulů. Naproti tomu jsou v dokonalém sledu s legendou dodnes zachované seznamy nejvyšších úředníků, tzv. *fasti consulares*, které dokazují, že hned od vyhnání krále stojí v čele státu pouze dva úředníci. Zpočátku se však nejmenovali *consules*, ale *praetores maiores*, což znamená vrchní praetoři. Tento název podtrhuje nejtypičtější stránku jejich pravomoci, tj. velení armádě.

1.2. Vznik republiky

Poslední dny doby královské a vznik římské republiky líčí Titus Livius v Knize první svých Dějin od založení města Říma. Tarquinius Superbus, poslední římský král, který v Římě panoval 25 let, byl z města vyhnán do vyhnanství. Stejný osud potkal i jeho děti. Dvě z jeho dětí následovaly otce a šly si vyhnanství odpykat do Caere v Etrurii. Další syn Tarquinia, a sice Sextus Tarquinius odešel podle Livia do svého jakoby království v Gabii, kde ho nedlouhou po jeho příchodu zavraždili „*mstítelé starých nepřátelství, které sám proti sobě vyvolal vraždami a loupežemi*“. Tím Římané skoncovali s královstvím, které trvalo 244 let od založení města. Sami Římané nazývali konec království termínem osvobození. Důvodem proto byla krutovláda posledního krále, která měla za následek jeho svržení a vypuzení. Livius tuto krutovládu popisuje následujícími slovy: „*Byl si však vědom, že z něho samého by si leckdo mohl vzít příklad proti němu samého, jak se zločinně domoci královského trůnu³, a proto se obklopil tělesnými strážemi. Neměl totiž pro svoje právo na královskou vládu nic kromě násilí, protože kraloval nezvolen národem a nepotvrzen otci⁴. Tak se stalo, že nemohl chovat nijakou naději v lásku občanů a že se musel chránit hrůzovládou královskou. Aby nahnal hrůzu ještě většímu počtu lidí, konal vyšetřování ve věcech hrdelních bez poradních sborů, docela sám. Proto mohl dávat popravovat, posílat do vyhnanství, pokutovat zabavováním jmění, a to nejenom podezřelé nebo nenáviděné, ale i ty, od nichž nemohl čekat*

² Podle tradice je to desetičlenná komise, která sepsala Zákon 12 desek. Tato komise byla zvolena na 1 rok lidovým shromážděním. Po dobu své činnosti soustředily decemvirové veškerou moc ve státě, protože jiné úřady po tu dobu nefungovaly. Sepsali jen 10 desek obsahujících obyčejové právo. Lidu se zdá, že je to málo a je zvoleno druhé kolegium decemvirů, které sepsalo další dvě desky, ke schválení je však nepředložilo. Využilo svého mimořádného postavení a pokusilo se zavést v Římě tyranii. Ovšem vzbouřený lid tyto revolucionáře smetl. Zbývající dvě desky však byly v lidovém shromáždění přijaty.

³ Tarquinius Superbus se k moci dostal díky tomu, že nechal zavraždit krále Servia Tullia.

⁴ Tento termín pochází z latinského *patres* a označuje členy senátu. Za doby královské tvořili senátoři poradní sbor krále a jeho členové pocházeli ze starých šlechtických rodin.

nic jiného, než kořist... Tarquinius jako první z králů zrušil mrav tradovaný předchůdci, aby se tázal na radu senátu, ale jenom s poradami se svými důvěrníky spravoval stát. Bez vůle národa a senátu sjednával a rušil války, mír, smlouvy a spojení docela sám a s kterými kmeny chtěl“ Osvoboditelem od této krutovlády byl dle Livia Lucius Iunius Brutus. Malou ironií osudu je, že za svržením krále a tím i koncem království stojí člen královské rodiny Tarquiniů. Livius totiž píše o tom, že Brutus byl synem sestry Tarquinia Superba. Proč se Brutus nechopil po smrti strýce královské moci, je otázkou. Podle Livia za to mohla jeho nenávist ke králi a k celé královské rodině. Tuto nenávist ještě posílil čin Tarquiniova syna Sexta. Znásilnil totiž manželku Brutova přítele a budoucího spolukonzula Lucia Tarquinia Collatina Lukretii. Poté, co se Lukretia probodla nožem, aby tak napravila svou hanbu, Brutus nad jejím tělem prohlásil následující: *„Při této krvi před bezprávným královým nejčistší přísahám a vás, bohové, si беру za svědky, že já Lucia Tarquinia Superba s jeho zločineckou manželkou i se vším potomstvem dětí odtud vyženu mečem, ohněm a jakoukoli silou budu moci, a že nestrpím, aby oni ani nikdo jiný kraloval v Římě“*. Po těchto slovech se k němu začali přidávat další a další a jak je již zmíněno výše, král byl z města vyhnán, resp. nebyl vpuštěn zpátky do města, protože se tou dobou nacházel na válečném tažení. Odpověď na otázku, proč se k Brutovi a jeho společníkům tak rychle přidalo obyvatelstvo města Říma, je velmi prostá. Lidé již měli zkrátka dost královské krutovlády, strachu o majetek a holý život, a taky toho, že je král užíval jako pracovní síly pro veřejné stavby, ze kterých můžeme na prvním místě jmenovat svedení největší stoky pod zem⁵. Toto bylo pro hrdé válečníky, vítěze nad všemi okolními kmeny, skutečně ona příslovečná poslední kapka.

A tak ve světle těchto událostí vzniká římská republika. Na centuriálním sněmu byla následně zvolena první dvojice konzulů, a to Lucius Iunius Brutus a Lucius Tarquinius Collatius, tedy mužové, kteří se nejvíce přičinili o vyhnání krále z města a tím i o vznik republiky. To se podle většinově přijímaného názoru stalo v roce 510 př.n.l.

⁵ Touto největší stokou se myslí ona slavná Cloaca Maxima.

1.2.1. Mladá republika

Hned po vzniku republiky se musely vyřešit otázky, které bychom dnes mohli označit pojmem ústavní základ republiky. Musela se tedy najít odpověď na otázky, kdo bude stát v čele republiky a jak se naloží s pravomoci, které dříve držel král. Toto se samozřejmě nestanovilo hned v roce 510 př.n.l., spíše se kloním k názoru, že se tyto otázky řešily za pochodu v několika následujících letech. Do čela státu, ostatně jak je již uvedeno výše, byli zvoleni dva konzulové. Proč tomu tak bylo, bude vysvětleno níže. Aby se zabránilo nebezpečí návratu královské moci, bylo zastávání konzulského úřadu omezeno na dobu jednoho roku (tzv. princip anuity). Konzulové tak díky této a ještě mnoha dalším pojistkám, které rozebírám níže, získaly všechny pravomoci, které dříve patřily králům. Získaly také odznak veřejné moci, tzv. fasces, který tvořil svazek prutů se sekyrami a který držel vždy jeden z konzulů. To se ale později změnilo. Smysl v tomto opatření vidí Livius v tom, aby mezi lidem nevznikaly dvojnásobné obavy z konzulů, kdyby oba současně vystupovali na veřejnosti se svazy prutů se sekyrami, jakožto odznaky svrchované moci. V praxi to vypadalo tak, že se konzulové ve výkonu své pravomoci střídali po půl roce. Jako první držel fasces Brutus, alespoň tak to tvrdí Livius. Vedle svazků byly odznaky královské a později konzulské moci ještě liktoři, sluhové konzulů a exekutoři jejich rozhodovací pravomoci a dále kurulské křeslo, které bylo ze slonoviny a bez opěradla.

Poměrně záhy byl přijat, resp. vyhlášen zákon, který bychom v moderní terminologii mohli označit jako zákon na zachování republiky. Dle Livia ho první konzul Brutus vyhlásil těmito slovy: *„Aby se národ, dychtivě sahající po nové svobodě, nedal v budoucnosti zvíkat ani prosbami, ani dary králů, zavazují ho slavnou přísahou, že nedovolí nikomu, aby se stal v Římě králem.“* Myslím si, že není potřebné připomínat, jak promyšlený tento tah byl. Nová republika měla spoustu nejenom vnějších nepřátel, ale i vnitřních. Těmito vnitřnímu nepřáteli byly především rody, které byly králi odměňovány za svou loajálnost a jejichž příslušníci zastávali královské úřady a byli královskými důvěrníky. Tito se tudíž nechtěli a ani nemohli smířit s koncem království.

Dalším zákonem, který byl přijat záhy po vzniku nové republiky, byl zákon o doplnění počtu senátorů, resp. rodin, které byly povýšeny do senátorského stavu. Toto opatření je Liviem opět přičítáno konzulu Brutovi. Vysvětlení tohoto tahu je opět velmi prosté. Za doby krále Tarquinia Superba bylo mnoho senátorských rodů vyvražďeno, ať už kvůli osočení, že usilují o královskou hodnost, ale častokrát to bylo pro jejich bohatství, které královi přicházelo vhod pro jeho megalomanské stavební plány. Tak se počet senátorů snížil na

nepatrný počet. Konzul Brutus navýšil počet senátorů na tři sta členů, mezi kterými byly jak rody, které přežily krutovládu posledního krále, tak i rody nové, vybírané a povyšované především z jezdeckého stavu. Odtud tak pochází obyčej o počtu senátorů, který byl dodržován po celou dobu republiky a byl změněn, s výjimkou Sullovy diktatury, až za prvních císařů. Konzul Brutus rovněž svým zákonem navrátil senátu vážnost a jeho pravomoc spolurozhodovat o závažných věcech týkající se státu, která byla, jak řečeno výše, za posledního krále silně pošlapávána.

Dále bylo třeba vyřešit také otázky náboženského kultu, ve kterých hrál král velkou roli. Musíme si uvědomit, že se nacházíme ve starověku a že život tehdejších lidí byl téměř ve všem spjat s bohy. Tehdejší lidé a zvláště Římané před každou důležitou událostí v životě prosili bohy o podporu a snažili si je naklonit za každou cenu. Odtud tedy pochází nutnost vyřešit i tuto stránku bývalé královské pravomoci. Za doby královské totiž konal některé oběti, především ve věcech důležitých pro celý stát, osobně král. Proto z obavy, aby se králové nestali nepostradatelnými, v žádném odvětví státního zřízení, byl zřízen, resp. Římany zvolen král – obětník, který byl podřízen nejvyššímu knězi, pontifikovi, aby titul král, připojený k názvu kněze, nijak neohrožoval svobodu, která je v dobách vzniku republiky předmětem nejvyšší péče.

Konečně posledním aspektem vzniku republiky bylo i zavedení rovnosti obyvatel. Tuto rovnost ovšem nesmíme chápat v dnešním slova smyslu. Tato rovnost znamenala rovnost občanů města Říma, ale byla poskvrněna neustálým bojem původních obyvatel území města Říma, zvaných patricijů a osob, které se sem přistěhovali ještě v době královské, zvaných plebeji.

O tom, že doba v prvním roce od vyhnání krále byla napjatá a strach z návratu králů byl velký, svědčí i událost, kterou Livius popisuje v Knize druhé⁶. U lidu, který byl uçarován získanou svobodou a „občanskými právy“, se čím dál více stávalo nesnesitelným jméno druhého z první dvojice konzula. Oním druhým byl Lucius Tarquinius Collatius. „...i když on sám ničím jiným nezavdával příčinu k nelibosti, bylo jeho jméno lidu nesnesitelné: příliš si prý Tarquiniové zvykli na královskou moc.....A po vypuzení Tarquinia Superba je státní moc opět v rukou Tarquinia – Lucia Tarquinia Collatina! Tarquiniovci prý nedovedou žít jako soukromníci. Nelíbí se lidu to jméno, je nebezpečné svobodě. Tyto řeči se čím dál víc šířily celou obcí, až konzul Brutus pronesl řeč, kde opět lidem připomenul přísahu o tom, že nedovolí nikomu, od něhož by hrozilo nebezpečí svobodě, aby v Římě kraloval či žil ...

⁶ Dějiny od založení města, Titus Livius Patavius, Kniha II, Díl I.

královský rod, královské jméno je nejen v obci, nýbrž i ve vládě! A to že je na újmu obci, to je na překážku svobodě! „Nuže, Lucie Tarquinie,“ obrátil se Brutus na svého spolukonzula, „*ukaz svou dobrou vůli, odstraň tuto obavu! Máme v dobré paměti, plně uznáváme: i ty jsi vypudil krále! Dokonej své dobrodini, odnes odtud s sebou královské jméno: Zaručuji ti, že ti tvoji spoluobčané nejen vydají všechn tvůj majetek, ale i mnohonásobně vynahradí, bude-li něco chybět. Odejdi v přátelství! Sejmi z obce to hrozné břímě strachu, i když je snad planý. Neboť takové koluje mezi lidem přesvědčení: s Tarquiniovským rodem zmizí odtud vše, co by připomínalo krutovládu.*“ Konzul zaražen tak zvláštním přáním a neočekávaným požadavkem, nebyl v první chvíli schopen slova. A když se již chystal promluvit, obklopí ho přední mužové obce, znovu a znovu naň naléhají prosbami a žádají totéž co Brutus....tehdy konsul Tarquinius uváživ, že ho v budoucnu jako soukromníka postihne stejně týž osud a že to pak bude spojeno se ztrátou majetku, popřípadě ještě s nějakou jinou ostudou, vzdal se konzulátu... z usnesení senátu předložil Brutus národu návrh, aby všichni příslušníci tarquiniovského rodu bylo vyhoštěni. Za spolukonzula si pak od sněmu dal zvolit⁷ Publia Valeria, s jehož pomocí vyháněl krále z Říma“ Z této příhody lze vyčíst hned několik státoprávních a politologických faktů. Oním prvním je ten, že nenávisť lidu vůči bývalému královskému rodu byla tak velká, že se senát a konzul rozhodli „hodit přes palubu“ i člověka, který se sám přičinil o vyhnání krále, jen kvůli tomu, že nosil stejné rodové jméno. Nejspíš se báli, aby proti nim lid, jako zdroj moci ve státě, nepovstal a nesvrhl ještě ne úplně pevně zakořeněnou republiku, čehož by mohl využít jak bývalý královský rod, tak i kterýkoliv jiný rod v Itálii k obnovení královské moci v Římě a tím i k opětovnému porobení obyvatelstva, pošlapání občanských práv, apod. Druhým aspektem je návod na vítěznou strategii k zaručenému získání konzulského úřadu v prvních letech republiky. Onou strategií je to, že to musel být člověk, který se buď přímo, nebo alespoň nepřímo, přičinil o vyhnání krále.

Nová republika byla navíc ohrožována, jak je již uvedeno výše, neustálou hrozbou války ze strany bývalého vládnoucího rodu, kteří se mohli spolehnout na jakousi pátou kolonu přímo uvnitř města. Touto pátou kolonou myslím příslušníky rodů, kteří se za doby královské těšili královi přízně. I Livius⁸ popisuje úklady proti republice římských urozených mladíků. Toto spiknutí bylo odhaleno a viníci potrestáni na hrdle. V tomto vidím jakousi souvislost se zákony na ochranu republiky z dob nedávno minulých, ale i s ustanoveními dnešního trestního zákoníku, která jsou určena na ochranu republikánského zřízení. Ovšemže tresty jsou dnes za tyto činy mírnější.

⁷ O volbě a ustanovování konsulů do úřadu se zmíním později.

⁸ Tamtéž, viz. pozn. č. 6.

Zajímavým vývojem prochází i postavení samotného konzula v těchto dobách. I přes vystěhování všech příslušníků královského rodu, byla stále mezi lidem obava, že přece jenom nějaký konzul neodolá vábení moci a sám se prohlásí králem. Toto podezření dopadalo i na konzula Publia Valeria z důvodu, který nám opět líčí Livius. „...šuškal o něm, že baží po hodnosti královské! Proto prý ani nenavrhl kolegu k volbě na místo uprázdněné smrtí Brutovou, a začal stavět na samém vrcholku Velie: proč prý ne, na takovém vyvýšeném a opevněném místě, to bude nedobytná tvrz! Tyto pomluvy konzula urážely a znepokojovaly. Svola proto shromáždění lidu a předstoupí před lid se skloněnými svazky prutů. To byla podivná, která vyvolala v lidu žádoucí uspokojení. Ejhle, odznaky svrchované státní moci byly před ním skloněny, veřejně učiněno přiznání, že důstojnost a moc národa je větší než konzulova!..., což nikdy,“ zvolal, „žádná ctnost nedojde u vás takového uznání, aby ji nebylo možno pošpinit křivým podezíráním? Já, který jsem znám jako nejzapřisáhlejší nepřítel králů, mám žít ve strachu, že naopak sám budu obviněn z dychtění po královském trůnu?...na takové malichernosti je založena vaše důvěra ke mně, že více rozhoduje, kde bydlím, než jaký v jádře jsem?...srovnám své obydlí úplně se zemí. A nejenom to, postavím je až dole pod kopcem, abyste vy bydleli výše než já, podezřelý občan. Na Velii nechť si stavějí ti, jimž lze spolehlivěji svěřit svobodu obce než Publiu Valerioví!“ A všechny stavební materiál byl ihned přenesen pod Velii a Valeriův dům byl postaven na samém úpatí vrchu...“ Toto prohlášení mělo své důsledky. Byl přijat zákon, který konzuly zbavoval jakéhokoliv podezření z usilování o královskou moc, čili jakýsi předpis o imunitě konzula z jinak všeobecně platného pravidla. Konečně nejdůležitějším zákonem, který byl za těchto okolností přijat, resp. za prvního konzulátu Publia Valeria, je zákon o možnosti odvolat se proti rozhodnutí či exekuci úředníků k lidovému shromáždění. Tento zákon měl ovšem jednu jedinou výjimku, a to proti rozhodnutí diktátora (viz. níže).

Jak už jsem uváděl, hrozilo Římu a zvláště republice v obdobích prvních konzulů neustálé války. Důvodem bylo jak usilování královského rodu o návrat na trůn, tak i jiných národů, které chtěli využít mezerovitost ve státním zřízení nové republiky. Právě z těchto důvodů i z důvodů vnitřních nepokojů, dochází k volbě prvního diktátora (o té, i jeho pravomoci viz. níže). Za prvního diktátora byl dle autorů před Liviem pokládán Titus Larcus, který měl být zvolen v roce 501 př.n.l. Livius se však k otázkám, kdo a kdy byl zvolen prvním diktátorem, staví kriticky.

V prvních desetiletích republiky docházelo k častým nepokojům lidu, kvůli tomu, že jejich práva byla pošlapávána. Především se to týkalo situací, kdy lidé válčili za obec a kvůli tomu, že neobdělávali svá pole, se dostávali do dluhů a do otroctví pro dluhy. Konzulové sice

těmto lidem slibovali jakousi imunitu, jako např. konzul Publius Servilius, který vydal vyhlášku následujícího znění: „ *Nikdo ať nedrží římského občana v poutech nebo ve vězení, aby mu tím bylo znemožněno přihlásit se k odvodu u konsulů; nikdo ať nedrží ani neprodává statky vojáka, pokud je v ležení, ani nezadržuje v nevolnictví jeho děti a vnuky!*“ Ona pouta jsou myšlena ve smyslu otroctví pro dluhy. Ovšem tyto vyhlášky nebyly moc dodržovány, ať už tím, že konzul, který je vydal, zemřel, nebo skončil v konzulském úřadě, takže platnost těchto vyhlášek skončila s ním. Řešením této situace bylo ustanovení dalšího magistráta, kterým nebyl nikdo jiný, než tribun lidu. Livius tuto událost líčí takto: „*a tehdy začalo jednání o smíru mezi lidem a otci. Dohodli se na podmínkách, že lid bude mít své vlastní nedotknutelné úředníky, kteří budou mít právo přispět mu na pomoc proti konsulům, a že nikomu z patricijů nebude možno tohoto úřadu dosáhnout. Byli zvoleni dva tribuni lidí, Gaius Licinius a Lucius Albinus. Ti si vyvolili ještě tři kolegy ... Někteří spisovatelé uvádějí, že na Svaté hoře byli zvoleni pouze dva tribuni a tam, že také byl vyhlášen zákon o nedotknutelnosti.*“ Konzulům se tak dostává jakési mocenské protiváhy. V novodobé ústavní teorii bychom to mohli označit za projev systému brzd a rovnovah, který je vlastní každému demokratickému zřízení. Tím dochází k omezení konzulské moci směrem k lidu a přiblížení se k zásadám republikánského zřízení a tím i minimalizaci možnosti státního převratu směrem ke královskému zřízení. Navíc se minimalizuje možnost zneužití konzulské pravomoci v neprospěch lidu. Nebojím se označit tribuny lidu jako starověké ombudsmany, protože ti taky chrání práva lidu před výkonem, projevy a přehmaty státní správy, která někdy nevědomky a protiprávně využije svého mocenského postavení. Ono omezení lze spatřovat i v tom, že tribunský úřad mohl zastávat jen příslušník plebejského obyvatelstva. I tento požadavek je logický. Plebejové totiž ještě dlouho nedosáhnou na konzulský úřad, který mohly zastávat jen patricijové. To samé platilo i pro příslušníky senátu. Proč by tedy patricijové mohli být voleni do úřadu, který slouží ochraně lidu a především plebejů. Pojďme se nyní podívat na ustanovování tribunů a jejich pravomoci. Tribunové byli voleni v plebejském sněmu, který také svolávali a řídili. Zpočátku měli jen právo pomoci (*ius auxilii*) proti konsulům a byli nedotknutelní (*sacrosancti*). Z práva pomoci se nepřímo vyvinulo pozdější právo zakročení (*intercesse, ius intercedendi*, též právo *veta*). Obdobné právo měli i všichni vyšší magistráti, tedy i konzulové. Tomuto právu se budu věnovat níže. Bylo použitelné proti opatření kteréhokoli veřejného úředníka s výjimkou diktátora a censora, dále měl právo svolávat senát a právo zatýkat a pokutovat provinilé úředníky. Poprvé byli zvoleni podle tradice r. 494 př.n.l. na rok 493 př.n.l. Byli to tedy úředníci, kteří hájili práva plebejů proti přehmatům patricijských úředníků. Svým právem *veta* mohli zrušit jakékoliv

rozhodnutí kteréhokoliv úředníka (kromě diktátora, viz. výše). Jako první byli zvoleni pouze dva. Později jejich počet stoupl na deset.

1.2.2. Ústavní zřízení

V této kapitole bych se rád zmínil o ústavním zřízení starověkého Říma v době republiky. Pramenem ústavního práva starověkého Říma není žádný zákon. Musíme si uvědomit, že se bavíme o době ještě před sestavením zákoníku dvanácti desek, který byl sestaven až ve 4. stol. př.n.l. a který obsahuje, vedle úpravy práv římských občanů, i pár základních principů práva ústavního. Je všeobecně známo, že zákoník dvanácti desek vychází z obyčejů, které byly v Římě tradovány od nepaměti a byly sepsány právě v tomto zákoně. Nejinak tomu bylo i u práva ústavního. I tady se tvůrci zákoníku dvanácti desek nechali inspirovat tradovanými obyčejí. O ústavním zřízení píše v předmluvě k prvnímu dílu Liviových Dějin⁹ pan Václav Marek následující:

„Ústava a ústavní principy vznikly jako ústava městského státu. Zdrojem veškeré moci ve státě byl lid, resp. římstí občané, kteří byli schopni se sejít na lidových sněmech. Nebyla to demokracie řeckého typu, o kterou v Římě neusiloval ani nejradikálnější reformátor. Ústavními činiteli byli sněmy a volení úředníci, kteří však při výkonu funkce nepodléhali lidu. Senát teoreticky neměl ústavní moci. Měl jen poradní hlas, avšak politickou praxí se stal právě on hlavní politickou silou ve státě. Sněmy (lat. comitia) byly v klasické republice tři, ale jen dva měly skutečnou důležitost, a to sněmy centurijní a tributní. Hlasovací procedurou v prvním sněmu, scházejícím se podle tříd a centurií ve vojenském pořádku, převažovali počtem hlasů nejbohatší občané. Skutečně lidovým sněmem byl sněm tributní, jednak celonárodní, jednak plebejský, v němž se občané scházeli bez stavovského rozlišení. Tohoto sněmu bylo využíváno k odhlasování radikálních zákonů. Význam sněmů jakožto suverénů ústavní moci byl značně omezen tím, že na nich lid nemohl diskutovat ani se radit, nýbrž pouze hlasovat. K rokování sloužily předcházející schůze (lat. contiones). Každý sněm byl svoláván úředníkem, bez této úřední iniciativy se sněm nemohl sejít; na sněmu se jednalo pouze o tom, s čím úřední osoba přišla. Comitia centurijní byla hlavně volebním shromážděním pro vyšší úředníky, soudila těžší případ a rozhodovala o válce a míru. Tributní sněmy (comitia tributa) byly hlavním tělesem zákonodárným a volily nižší úředníky a všechny úřady plebejské.

⁹ Tamtéž, viz. pozn. č. 6.

Úředníci byli vesměs voleni, až na diktátora, který byl jmenován (viz. níže). Společným znakem úřadů bylo držení jistých mocí a práv odstupňovaných podle hodností, dále kolegialita (kromě diktatury) a doba trvání jednoho roku (diktatura na 6 měsíců, censura na 18 měsíců). Během úřadování byl úředník nepostizitelný, po skončení úřadu však skládal účty (kromě diktátora a censorů). Neexistovala byrokracie v pravém slova smyslu: záležitosti vyřizovali řádní úředníci a státní písaři. Pro mimořádné úkoly byly zřizovány mimořádné úřady, zvláštní komise nebo byly prodlužovány úřední moci stávajících úředníků. Všichni úředníci byli omezováni možnostmi intercese ze strany kolegů a tribunského veta (kromě diktátorů a censorů). Řádné úřady byly: konzulát, praetura, aedilita, kvestura, censura. Z mimořádných byla nejdůležitější diktatura, jediný případ vlády jednoho muže. Jmenované úřady byly celonárodní (kurulské), vedle nich byly důležité úřady plebejské, přístupné jen plebejům: tribunát lidu a plebejská aedilita. Všechny úřady byly čestné, neplacené, přístupné tedy jen bohatým občanům.

Senát byl poradním sborem úředníků, kteří jeho rad mohli, ale nemuseli uposlechnout. Tvořilo je 300 (od Sully 600) významných občanů, kteří byli zapsáni do seznamu senátorů censorsy a kteří měli za sebou úřední kariéru. Největší vliv v senátu měli aristokraté mající za sebou nejvyšší úřady. V jeho čele stál princeps senátu; ten měl právo první se vyslovit v jednání. Zasedání senátu se konalo na pokyn úředníka, který byl oprávněn senát svolávat. Díky autoritě jednotlivých členů získal senát brzy obrovský vliv a soustředil ve svých rukou největší politickou moc, proti níž se úředníci – sami členové senátu – jen málokdy odvážili postavit. Senát se nakonec stal skutečnou římskou vládou, kdežto úředníci zůstali výkonnou mocí plnící instrukce senátu. Senát byl totiž jedinou stálou institucí, která mohla zajistit trvalost vlády a jednotný chod politiky. Senát měl jisté morální právo ke své moci, neboť v něm byla shromážděna staletá státnická moudrost a zkušenost, která byla zárukou dobrého vedení státu. Proto se senát stal reprezentantem republiky a jejím horlivým ochráncem. V rukou senátu byla správa zahraniční politiky, hospodářství a finance, soudnictví, posuzování smluv, vojsko a jeho zaopatřování, jednání o míru a válce, rozhodování o náboženských otázkách, povolování výjimek; senát byl strážcem tradice. Nejrůznějšími způsoby si zajistil i kontrolu nad lidovými sněmy. Senát se brzy jako zvláštní stav oddělil od ostatního národa, jak ukazuje i oficiální formule *Senatus populusque Romanus* (senát a národ římský), kde skutečný vládce stojí před ústavním suverénem.“

Státní zřízení tedy spočívalo v působení tří hlavních institucí, kterými byli lidové sněmy, magistratury a senát. Na tomto místě opustím lidové sněmy a senát a budu se věnovat pouze konzulům. Jak je již uvedeno výše, konzulové převzali prakticky všechny pravomoci

králů. V roce 494 př.n.l. dostali mocenskou protiváhu v podobě tribunů lidu. Ti se dlouhá léta snažili napravovat přehmaty konzulů vůči obyvatelstvu a to především plebejům. Tribunové v době, kdy byl tribunem lidu jistý Gaius Terentilius Harsa, tedy v roce 462 př.n.l., chtěli omezit konzulskou moc. Tedy měli v plánu změnu ústavy. Prostředkem k tomu měl být tzv. Terentiliův zákon, který nakonec nebyl přijat. O důvodech pro přijetí tohoto zákona a jeho obsahu nám Livius¹⁰ říká následující: „...a nejvíce útočil na jejich svrchovanou moc konzulskou jako na přílišnou a nesnesitelnou pro svobodnou obec: jenom podle jména je méně nenáviděna, avšak ve skutečnosti je prý téměř krutější než vláda královská; vždyť prý tu byli přijati dva páni místo jednoho, s mocí neumírněnou a nevymezenou, takže jsou nezodpovědní a jako z uzdy puštění, a proto všechny hrozby zákonů a všechny tresty z nich plynoucí obracejí proti lidu; on prý, veden úmyslem, aby ta jejich svévole netrvala navěky, podá návrh zákona, aby byla zvolena pětičlenná komise k sepsání zákonů o svrchované moci konzulské; konzul se prý bude řídit tím právem, které právě konzulovi lid vůči sobě samému udělí; jen tak konsulové nebudou považovat svoje choutky a svoji svévoli za zákon.“ Z tohoto vyplývá, že měl být sepsán zákon, který by přesně vymezil působnost konzulů ve všech oblastech a byla tak minimalizována možnost vykládat si obyčej po svém. Tribuni lidu se ovšem nenechali a začali se připravovat na sepsání zvykového práva. Jako vzor měli sloužit ústavy a zákony řeckých států, kam taky byli posláni dva vyslanci, aby se s těmito zákony seznámili. Po té, co se vrátili, navrhli tribuni, aby se začalo se sepsáním zákonů. Navrhli také zvolení desetičlenné komise, tzv. decemviri, kteří by zákon sepsali a stáli po dobu jeho sepsování v čele státu. Senát toho schválil a tak dochází ke změně ústavy. Změna spočívala v tom, že svrchovaná moc konzulů byla přenesena na decemviry. Tato desetičlenná komise byla zvolena na jeden rok, a v tomto roce nebyl zvolen žádný jiný úředník. Změna ústavy dále spočívala v tom, že se od decemvirů nebylo možno odvolat k lidovému shromáždění. Decemvirové začali plnit svůj prvotní úkol, a sice sepsání zákoníku 12 desek. Decemvirové ovšem sepsali jen 10 desek obsahujících obyčejové právo. Lidu se zdálo, že je to málo a bylo zvoleno druhé kolegium decemvirů, které sepsalo další dvě desky, ke schválení je však nepředložilo. Využilo svého mimořádného postavení a pokusilo se zavést v Římě tyranii. Ovšem vzbouřený lid tyto revolucionáře smetl. Zbývající dvě desky však byly v lidovém shromáždění přijaty. To mělo za následek změnu ústavy opět ke stavu, který tu panoval před zvolením decemvirů, tedy návrat svrchované moci zpět dvojici konzulů. Po neblahých zkušenostech s decemviry bylo přijato několik zákonů, které posilovali moc lidu, jako

¹⁰ Dějiny od založení města, Titus Livius Patavius, Kniha II., Díl I., str. 230.

suveréna státu. Jeden z těchto zákonů přiznal zákonům přijatých na tributních shromážděních celostátní a celonárodní působnost. Dalším zákonem bylo obnoveno právo na odvolání se od úředníků. Zákon ovšem neobnovoval pouze právo na odvolání, ale toto právo bylo ještě více upevněno následujícím ustanovením: „*aby nikdo nedal zvolit žádného úředníka bez práva na odvolání; kdo by ho dal zvolit, o tom by platilo právo lidské i božské, aby byl zabit a aby toto zabytí nebylo pokládáno za hrdelní čin.*“

Po svržení decemvirů a následném obnovení konzulátu se řešila jedna ústavněprávní otázka. Touto otázkou bylo povolení sňatků mezi plebeji a patriciji. Tato zdánlivě jen soukromoprávní otázka měla velký dopad v právu ústavním, resp. v římské době úpravy lidských práv. Jednalo se totiž o další krok k zrovnoprávnění těchto dvou vrstev obyvatelstva. Ovšem reakce na tuto rovnoprávnost byly různorodé. Patricijové dle Livia tušili, že by takový čin znamenal nejen ponižující sblížení s těmi nejspodnějšími vrstvami, ale i úplné odnětí svrchované moci těm nejpřednějším a předání vlády do rukou lidu. Dále v tom patricijové viděli i poškození náboženských tradic, které odůvodňovali těmito slovy: *...vždyť on (navrhovatel zákona, tribun lidu Gaius Canuleius) sem zanáší pomíchání rodů, zmatení věštných obřadů veřejných a soukromých, jen aby nezůstalo nic čistého, jen aby nezbylo nic neporušeného, jen aby zmizel všechen rozdíl stavů, aby potom nikdo neznal ani sebe, ani své vlastní lidi ...aby ten, kdo se narodí, nevěděl, či je krve, ke kterým posvátným obřadům rodinným patří, aby napůl pocházel z otců, napůl z lidu, aby ani sám se sebou nebyl vnitřně vyrovnán.*“ Spolu s touto otázkou se řešila i otázka, aby i plebejové mohli zastávat úřad konzula, resp. aby jeden z dvojice konzulů byl plebej. A to patricije rovněž pobuřovalo. Tyto a jiné výtky komentoval navrhovatel zákonů o sňatcích mezi patriciji a plebeji a zákona o zastávání konzulátu plebeji těmito slovy. *„Zdá se mi, Quiritové, že jsem věru už dříve pozoroval, jak vámi otcové pohrdají a za jak nevhodné vás pokládají, abyste s nimi žili v jednom městě a uvnitř týchž hradeb. Teď však to vidím nejvíce, protože se proti našim návrhům zákona takto ostře postavili. Co jiného jimi připomínáme, leda že jsme jejich spoluobčané, třebaže nemáme stejný majetek s nimi, a že přece obýváme stejnou vlast jako oni. Jedním z těch návrhů žádáme za právo sňatku, které bývá dáváno sousedním kmenům a cizincům...tím druhým návrhem nepřinášíme nic nového, ale vyžadujeme to, co patří lidu a toho se také domáháme: aby totiž národ římský svěřoval čestné úřady těm, kterým bude chtít (touto větou se navrhovatel zákonů dovolává nepsaného ústavního principu, a sice, že lid je zdrojem veškeré moci ve státě, a že je na něm, komu propůjčí nejvyšší moc ve státě)...jestliže se neodnímá naděje i člověku plebejskému dosáhnout třeba nejvyššího úřadu, bude-li hoden té nejvyšší pocty, to že tahle obec nepřezíje? To že je veta po římské moci? Ta výzva: „Plebej at’*

se nestane konzulem!“ – ta tedy znamená totéž, jako když se řekne, že otrok nebo propuštěnec bude konzulem? Cítíte, v jakém to opovržení žijete...ba dokonce tvrdí – s dovolením bohů -, že je to hřích, aby se plebej stal konzulem! ...ted' by vás měl mrzet plebejský konzul, když přece naši předkové nepohrdali králi příšlymi z ciziny. ...což se musí stát z cizince nejdříve patricij, potom teprve může být konzulem? Kdyby to byl občan římský z lidu, to mu bude vzata naděje na konzulát? Cožpak nevěříme, že se může přihodit, aby muž statečný a rázný, v míru i válce zdatný pocházel z lidu a byl podobný Numovi, Luciu Tarquiniovi a Serviu Tulliovi.“ Tato řeč poměrně hodně zapůsobila. Je třeba k ní jen dodat, že všichni významní římscí králové byli buď cizinci, nebo pocházeli z nejspodnějších vrstev obyvatelstva. Nakonec to dopadlo tak, že sňatky mezi patricijí a plebejí byly povoleny. Jak už jsem zmínil výše, přínos tohoto kroku vidím v tom, že se udělal další krůček k rovnoprávnosti všech složek římského obyvatelstva. Je jen malou historickou poznámkou, že k povolení sňatků došlo v roce 445 př.n.l. Pokud se jedná o druhý návrh zákona, a sice o zastávání konzulátu plebejí, ten měl trochu jiný konec. Plebejové ještě v této době nedostali právo zastávat konzulský úřad ve formálním slova smyslu (toto právo dostanou o nějakých sto let později), ale dostali právo zastávat úřad vojenského tribuna s mocí konzulskou (lat. tribuni militum consulari potestate). Tento úřad byl spojením nejvyšších vojenských pravomocí a nejvyšších státně politických pravomocí. Zvláštností tohoto úřadu bylo i to, že není nikde vysvětleno, proč byl zřízen. Prvním z důvodů pro jeho zřízení je to, že patricijové chtěli alespoň na chvíli uchláchnout plebeje a dát jim možnost zastávat funkci, která se materiálně podobala konzulskému úřadu. Ovšem na tomto místě je třeba říct, že plebejové na tento úřad dlouhá léta nedosáhli, ačkoliv ho dle ústavních pravidel mohli zastávat již od roku 444 př.n.l. Druhým důvodem pro zavedení vojenského tribuna s mocí konzulskou je to, že si senát a úředníci uvědomovali, že ne vždy mají kandidáti na konzula vojevůdcovské schopnosti, i když to byla jedna z podmínek zastávání tohoto úřadu. Proto se chtěli vyhnout možným prohrám ve válce tím, že místo dvou nejvyšších úředníků ve státě měli hned tři (později i více), u kterých byla jistota, že vojevůdcovské schopnosti měli a tudíž šance na výhru ve válce je vyšší. Vojenští tribunové s mocí konzulskou tak bylo ústavněprávní fakultativní alternativou za konzuly.

Na tomto místě bych se rád zmínil o situaci, kdy v čele státu nebyl žádný vyšší úředník, resp. kdy stát neměl konzula nebo vojenského tribuna s mocí konzulskou. Tato situace mohla vzniknout poměrně snadno, a to úmrtím obou (v případě konzulů) nebo více (v případě vojenských tribunů s mocí konzulskou) na bitevním poli nebo i čistě přirozených důvodů. Tato situace (bezvládní) byla řešena institutem zatimního vládcy (lat. interrex). Mezivládcy byl jmenován senátem, na kterého přešly všechny pravomoci konsulů, a to z řad

senátorů. Zvolený senátor nebyl ovšem v čele státu dlouho. Byl jmenován pouze na 5 dní a poté byl zvolen senátem jiným senátor. Jeho úkolem bylo svolat volební shromáždění k volbě konzulů nebo vojenských tribunů s mocí konzulskou a spravování státních záležitostí. Tak se mohlo stát, že se těchto mezivládců mohlo vystřídat i několik za sebou, než se sněm sešel. Ne snad kvůli neochotě ze strany mezivládců sněm svolat, ale kvůli tomu, než lidé docestovali do Říma.

Plebejové dosáhli na úřad vojenského tribuna s mocí konzulskou až v roce 400 př.n.l. Perličkou na tom je, že na něj dosáhli zadržováním žoldu pro vojáky a tím málem způsobily vzporu.

Po určité době opět vyplynul na povrch požadavek, aby byli konzulové voleni z řad plebejů. Livius¹¹ o tom píše toto: „... není prý možno jednat podle rovnoprávnosti, když svrchovaná moc je v rukou otců, kdežto u nich – u tribunů je pouhá možnost pomoci. Plebejové prý nikdy nebudou mít rovnou účast ve státní správě, dokud svrchovaná moc jim nebude patřit společně s otcí. Nikdo se prý nemůže myslit, že to stačí, jestliže na sněmu pro volbu konzulů vezme ohled také na plebeje. Nikoliv! Není-li nutno, aby jeden z konzulů byl zásadně ustanovován z plebejů, nebude žádný konzulát existovat. Či snad už lidem vypadlo z paměti, že už po čtyřiačtyřicet let nikdo z plebejů nebyl zvolen vojenským tribunem vzdor usnesení, aby právě proto byli voleni spíše tribunové vojenští než konzulové, aby se stal ten nejvyšší čestný úřad přístupným i plebejům? Jakpak by dnes mohli plebejové věřit, že nyní při dvou místech udělí patricijové z dobré vůle aspoň jeden ten čestný úřad plebejům, když si navykli obsazovat pokaždé osm míst při volbě vojenských tribunů? Mohli by plebejové doufat, že jim patricijové dovolí otevřít si cestu ke konzulátu, když jim zahradili po tak dlouhý čas přístup k tribunátu? Je prý třeba ustanovením zákona dosáhnout toho, co plebejové nezmohou na sněmech nějakou protekcí, a je prý také nutno nechat stranou zápas o druhé místo v konzulátě, aby k němu měli plebejové přístup...nedá se prý už tvrdit, co dříve tak obyčejně přetřásali, že mezi plebeji nejsou muži schopni zastávat vyšší úřady...také quaestori začali být voleni před několika málo lety z plebejů, stejně tak jako tribunové vojenští, a nikterak té volby národ římský u nikoho nelitoval; teď už zbývá prý jen konzulát, aby ho plebejové dosáhli. To je ten hrad svobody, to je ten sloup! Dostanou-li se až tam, tu teprve se bude moci národ římský domnívat, že byli opravdu vyhnáni z města králové a že jeho svoboda je pevná. Vždyť teprve toho dne plebejové obdrží vše, čím se nyní vyznamenávají patricijové, svrchovanou moc a čest, slávu válečnou, urozenost, společenskou vážnost, znamenité to výhody, aby jich

¹¹ Dějiny od založení města, Titus Livius Patavius, Díl II. a III., str. 172.

požívali, ale znamenitější proto, aby je dětem odkazovali. Když tribunové lidu viděli, že takového řeči rádi poslouchají, vyhlásili nový návrh zákona, aby na místo ustanovování dvoučlenné komise pro konání obřadů byla volena komise desetičlenná, a to tak, že bude tvořena zčásti z plebejů, zčásti z patricijů¹². “ Poté tribuni lidu přistoupili ke svolání plebejskému sněmu, jelikož se domnívali, že takto zákony lépe prosadí. Ovšem patricijové se bránili tím, že nechali jmenovat diktátora. Důvodem proto bylo to, že se nikdo nepostavil návrhu tohoto zákona, resp. ho nevetoval. Plebejové na sněmech začali postupně souhlasit se zákonem. To už se zdálo zvolenému diktátorovi moc a vystoupil proti návrhům zákona. Když se jevílo, že to nestačí, začal vyhrožovat, že tento plebejský sněm začne rozhánět. Taková vládla u patricijů obava, že by plebejové mohli zastávat nejvyšší úřad v zemi a že by jim byli po staletích postaveni naroveň.

Jenomže dav lidu, který chtěl konečně dosáhnout rovnoprávnosti a možnosti dosáhnout na nejvyšší úřad v zemi, se nenechal těmito výhrůzkami a dalšími řečmi o nevhodnosti takového zákona – samozřejmě prohlašovaných z řad patricijů – zviklat. Takovými řečmi byla např. řeč jistého patricije jménem Appius Claudius, který si návrh zákona vykládá takto: „ *Povídá on* (myslí se tím navrhovatel dané právní normy): „ *Navrhuji, aby vám nebylo dovoleno ustanovit za konzuly ty muže, které byste konzuly chtěly mít.* “ Tím naráží na ustanovení návrhu zákona, aby jeden z kandidátů na konzulský úřad byl z řad plebejů. V tom chápe ohrožení svrchovaného práva lidu, volit si za úředníky koho chce, tedy možnost volit oba konzuly z řad patricijů. To opět potvrzuje strach patricijů, že by mohl být konzulem i někdo jiný a strach z toho, že již nebudou mít vládu pevně v rukou. Celý tento spor vyvrcholil tím, že byla nejprve zvolena desetičlenná komise pro konání obřadů. Plebejové se tím domnívali, že je cesta ke konzulátu jistá. Otázka na odpověď, proč tak oslavovali zvolení této komise, je velmi prostá. Když pomíneme fakt, že poprvé v celé historii byla plebejům dána možnost spoluúčasti na výkladu věštných znamení, musíme si uvědomit, že veškeré volby v Římě byly závislé na příznivých věštných znameních. V praxi to znamenalo to, že žádný vyšší úředník (tedy i konzul) nesměl vstoupit do úřadu, pokud se při jeho volbě objevilo nepříznivé znamení. Tím plebejové prakticky dostali právo ovlivnit volbu úředníků s jednoduchým poukazem na nepříznivé znamení. To nakonec vedlo k tomu, že byl chvilku poté, přijat zákon o připuštění plebejů k zastávání konzulátu, který se dle navrhovatelů nazývá *Lex Licinia Sextia* a který byl přijat v roce 366 př.n.l. Tuto událost nám Livius líčí následovně¹³: „ ... *Po nesmírných bojích* (v rovině politických) *byl diktátor i senát*

¹² Dějiny od založení města, Titus Livius Patavius, Díl II. – III. str. 174.

¹³ Dějiny od založení města, Titus Livius Patavius, Díl II. – III. str. 184.

překonán, takže byly přijaty tribunské návrhy zákonů (vedle této ústavněprávní normy byly ještě přijaty normy o úlevě ve dlužích a omezení pozemkové držby). Konal se také sněm pro volbu konzulů, přičemž šlechta se stavěla na odpor, ale Lucius Sextius byl v něm zvolen konzulem jako první z lidu. Protože patricijové prohlašovali, že k tomu nedají své schválení, došlo málem ke stávkě lidu ...až konečně byly ty nesváry uklidněny a šlechta povolila lidu ve volbě jednoho plebejského konzula, lid zase šlechtě jednoho ve volbě jednoho praetora, který by řídil právní záležitosti ve městě. Tak po dlouhém rozvratu ze vzájemného hněvu se konečně zase dostaly oba stavy ke svornému soužití. Senát přitom uznal, že ta situace je důstojná a že nyní se zavděčí bohům nesmrtelným pro jejich přizeň – však se tak dalo i jindy – a to konáním „Největších her“ a přidáním ještě jednoho dne ke třídenní slavnosti. Aedilové, úředníci pořádající hry (vedle toho měli na starosti také zásobování města, policejní dozor a soudy. Byl to úřad, jehož zastávání nebylo podmínkou pro zastávání vyšších úřadů, ale kandidáti na tyto vyšší úřední posty tu nacházeli možnost získání obliby u voličů právě pořádáním her), se vzpírali tomu úkolu (z prostého důvodu, neboť to platily ze své kapsy), ale mladí patricijové společně prohlásili, že na počest nesmrtelných bohů se rádi podvolí, aby byli zvoleni za aedily. Všichni jim za to vzdali díky...“ K tomu už jen malá poznámka. Z tohoto líčení je patrné, že konečně došlo k tíženému cíli. Tím bylo částečné ústavněprávní zrovnoprávnění plebejů z patriciji a s tím spojenou zněnou v ústavě, která spočívá v možnosti zastávat konzulát lidmi z řad plebejů. Úplná rovnoprávnost nastala až v roce 300 př.n.l. Plebejové tím získali poslední překážku na cestě k úplnému zrovnoprávnění. Touto překážkou byla možnost zastávat kněžské úřady, o jejichž významu jsem se krátce zmínil již výše.

Další ústavněprávní změna, která se přímo dotýkala konzulů, nastala v roce 180 př.n.l. Toho roku byl přijat zákon, který se nazýval *lex Villia annalis*. Stanovil, kolik let musí být uchazečům o úřady. Dále zkrátil lhůtu, která byla požadována pro opětovné zastávání úřadu z deseti let na dva roky. Nikdo totiž nesměl zastávat stejný úřad dvakrát za sebou. Toto pravidlo bylo ale ze všech pravidel pro zastávání úřadů nejméně dodržováno, resp. nejvíce prolamováno. *Lex Villia annalis* stanovil následující věk pro uchazeče o úřady. U quaestory stanovil minimální věk na 27 let, u kurulské aedility 37 let, u praetury 40 let a pro zastávání konzulátu stanovil věk na 43 let. Z toho vyplývá, že konzulát mohl být dosažen nejpozději a po zastávání jiných úřadů. Důvod je jednoduchý. Římané svěřovali nejvyšší úřad v zemi, se kterým bylo spojeno vedení státu, pouze politicky vyžralým osobnostem, u kterých byla jistota, že se až tak často nebudou mýlit, což by jistě hrozilo u mladších a politicky méně vyžralejších kandidátů. Je třeba říci, že tento zákon nebyl prvním, který by upravoval věk pro zastávání úřadů. Před tímto zákonem platilo, že věk byl stanoven různě pro kandidáty z řad

plebejů a patricijů, a sice 41 let u patricijů a 42 let u plebejů. *Lex Vilia annalis* tak stanovil jednotný věk pro kandidáty bez ohledu na to, ze které vrstvy obyvatelstva pochází. Přijetí tohoto zákona ním líčí Titus Livius následujícími slovy¹⁴: „*Toho roku byl poprvé podán návrh zákona plebejským tribunem Luciem Villiem: kolik let musí být star každý uchazeč o úřad, aby ho směl dosáhnout. Odtud bylo dáno také přijmení jeho rodině, totiž „Annales“, to je „Počítací roky“.* K tomu již jen krátký komentář. Livius uvádí, že byl poprvé podán návrh zákona. Livius tím měl nepochybně na mysli první podrobný zákon v této oblasti a ne první výskyt dané normy.

Výše jsem uvedl ústavní základy konzulátu, tak jak byly po staletí dotvářeny a dodržovány. Ovšem v 1. stol. př.n.l. začíná docházet k tzv. krizi republiky. Republikánské zřízení se začíná stávat nevyhovujícím stále většímu impériu. O tom, že politické poměry se začínají měnit, svědčí i období Sullovy diktatury mezi lety 82 – 79 př.n.l. Na tomto místě nechci popisovat celé období Sullovy diktatury. Budu se věnovat pouze věcem, které souvisí s konzulátem. Po Sullově obsazení Říma byli oba konzulové fakticky zbaveni svých úřadů. Senát proto jmenoval Lucia Valeria Flacca do úřadu nazývaného *interex* („mezikrál“), jehož úkolem bylo co nejrychlejší uspořádání nové volby konzulů (viz. výše). Flaccus však místo hlasování o konzulech předložil lidovému shromáždění návrh zákona *lex Valeria* o jmenování diktátora. Tento starobylý a více než sto let neužívaný úřad byl v dávných dobách ustavován jen za mimořádně nebezpečných okolností na dobu šesti měsíců. Přesto lid návrh zákona schválil a ihned poté Flaccus jmenoval Sullu diktátorem *legibus scribundis et rei publicae constituendae* („pro sepsání zákonů a uspořádání věcí veřejných“) s neomezeným funkčním obdobím. Již před svým jmenováním započal Sulla skutečnou vládu teroru podobnou té, jíž rozpoutali Marius a Cinna o několik let dříve. Poté, co Sulla upevnil svou moc, začal přijímat sérii zákonů, které měly podepřít vedoucí roli senátu ve státě. Počet senátorů byl z dřívějších 300 zvýšen na 600, takže po doplnění náležely takřka tři čtvrtiny členů senátů k rodinám nepříslušejícím ke starobylým republikánským elitám. Jednalo se tedy o dosud nevídanou proměnu složení tohoto orgánu. Sulla také pozměnil podmínky vstupu do senátu. Doposud záleželo na cenzorech a na jejich subjektivním hodnocení životního stylu a velikosti bohatství jednotlivých uchazečů. Sulla ale povolil automatické přijetí každému, kdo byl zvolen alespoň kvestorem. Současně počet těchto úředníků vzrostl z osmi na dvacet (taktéž praetorů bylo od nynějška osm místo dřívějších šesti). Cenzoři tím byli prakticky zbaveni své nejdůležitější kompetence, protože v dalších více než dvaceti letech nebyli vůbec voleni. Sulla dále stanovil

¹⁴ Dějiny od založení města, Titus Livius Patavius, Díl VI., str. 535.

povinnost zastávat všechny nižší magistratury před kandidaturou na konzulát, protože tato nepsaná zásada byla v minulých desetiletích hojně obcházena. Zároveň s posílením senátu Sulla omezil kompetence úřadu tribunů lidu. Těm bylo jednak zakázáno uplatňovat své právo veta ve státních záležitostech, jednak každý svůj návrh zákona museli nechat potvrdit senátem před tím, než ho předložili ke schválení shromáždění plebejů. Kromě toho byl tribunát lidu vyloučen z posloupnosti úřadů (*cursus honorum*), takže ti, kteří jej vykonávali, se nemohli ucházet o žádný vyšší úřad. Pouze úcta k tradičním republikánským institucím a strach z násilností městského obyvatelstva zabránily Sullovi v úplném zrušení tohoto někdejšího mocenského nástroje plebejů a jejich sympatizantů. Ačkoli Sulla vystupoval jako diktátor *legibus scribundis* a byl tedy oprávněn sám přijímat zákony, dal všechny své ústavní změny předložit ke schválení setninovému shromáždění (*comitia centuriata*). Na počátku roku 80 př. n. l. Sulla složil úřad diktátora, rozpustil legie a obnovil tradiční vládu konzulů. Spolu s Quintem Caeciliusem Metellem Piem byl pak zvolen podruhé konzulem. Třebaže Sullovy zákony přetrvaly až do doby principátu, mnohé z jeho reforem byly zrušeny již několik let po jeho smrti. Právo tribunů lidu vetovat zákony stejně jako jejich zákonodárná pravomoc byly již záhy obnoveny, a to za konzulátu Pompeia a Crassa v roce 70 př. n. l.

Dalším projevem krize republiky je období tzv. prvního triumvirátu (v letech 60 – 53 př.n.l.), kdy moc nad celým Římem drželi v rukou fakticky pouze tři muži, a to Gaius Julius Caesar, Gnaeus Pompeius Magnus a Marcus Licinius Crassus. Po úmrtí Crassa se stává jediným konzulem a tím i fakticky samovládcem Pompeius. Ten je poté poražen a nastává diktatura Caesara, který je v roce 44 př.n.l. zavražděn.

Z toho je patrné, že římskému obyvatelstvu již nevadilo, aby jedni muži vládli Římu, aby mimořádný úřad diktátora byl užíván *de facto* pro řádnou správu státu. Toto v sobě neslo velkou výhodu spočívající v tom, že samovládce se nemusel s nikým radit a nebyl omezen právem intercese jiného úředníka, a tak prováděl reformy, které sám chtěl. Je s podivem, že se tak dělo se souhlasem strážce republikánských tradic – senátu. Tyto politické události v sobě nesly i neodkladný důsledek, spočívající v konci republiky. Konzulové přicházejí o svou moc již v průběhu prvního triumvirátu, kdy je nemyslitelné, aby rozhodoval někdo, kdo nemá podporu triumvirů. Tento úřad se tak postupně stává pouze formálním úřadem, který svému nositeli přinesl maximálně vyšší společenskou prestiž. Nic na tom nemění ani to, že jej císař Augustus spolu s dalšími republikánskými úřady uměle udržoval i po dobu své vlády. Veškerá pravomoc konzulů přechází po bezmála pěti letech opět na jediného vládce, který již není nazývaný králem, ale císařem.

Kapitola II

Konzulát za republiky

2.1. Geneze pojmu konzulové

Jak bylo již výše řečeno, na místo králů nastoupil vůdce, praetor. Že praetor znamenalo vůdce, ukazují výrazy *praetorium* (stan vůdce), *praetoria cohors* (stráž), *praetoria navis* (admirálská loď). Samotný výraz praetor, znamená, ten kdo kráčí v čele. Jak je vidět, označení praetor pochází z armády. Odpověď na otázku, proč v čele státu stojí velitel armády je velmi prostá. Uvědomme si, že jsme na začátku 6. stol. př.n.l., Řím si pomalu, ale jistě, buduje postavení nejsilnějšího města, resp. státu v antické době, které má spoustu nepřátel. Je proto logické, že v jeho čele stojí vojenští velitelé, kteří dokáží své město v případě potřeby ubránit. Kdokoliv, kdo se v následujících stoletích republiky ucházel o úřad konzula, musel sloužit jako nejvyšší velitel vojska.

Že praetor je staré jméno konzulů, dosvědčuje Paul D. 249. Podle Cassia Diona (Zon. 7, 19) prý byli poprvé od roku 449 př.n.l. nazýváni *consules*. Dictator je vlastně vyšší kolega konzulů a proto je nazýván jako *praetor maximus* (Liv. 7. 3, 22. 10) Když byli později přibráni kolegové menšího práva, bylo toto jméno přeneseno na ně. Původně byli vyšší kolegové nazýváni jako *praetores maximi* nebo *maiores* a nižší byli nazýváni jako *praetores minores* nebo jen *praetores*. Vedle toho, jsou konzulové u některých autorů nazýváni i jako *iudices* (Cic.leg. 3.3.8). Snad tedy byli vyšší magistráti vzhledem ke své činnosti *domi* nazýváni jako *iudices*, vzhledem ke své vojenské činnosti, tj. k činnosti *militae*, byli nazýváni jako *praetores*, které nakonec pro pojmenování těchto vyšších úředníků převládlo. Časem se však ustálil název *consules*, tj. druhové, kolegové, či spolu jdoucí. Starší římsí autoři to odvozují od latinského slova *consulere*, např. Varro praví: *consul, qui consuleret populum et senatuni*. Je taky docela možné, že slovo *consules* bylo užíváno už i dříve, ačkoliv zprvu nebylo úředním titulem. Jako takový objevuje se už v 3. stol. př.n.l. na nápise Scipionů, kdy se jim stalo, nevíme.

Výše jsem zmínil pojem magistráta. Jak již vyplynulo, není pochyb o tom, že se pojmem magistráta označuje také konzul. Na dalších řádcích bych se dále tomuto pojmu věnoval.

V průběhu času se vytvořily nižší a vyšší magistratury. Vzhledem ke zvláštní působnosti nižších magistratur, které měly na práci přece jenom užší okruh vztahů než vyšší, dostali do „vítku“ mnohem menší balík kompetencí. Do těchto kompetencí jim vyšší magistráti nemohli (s výjimkami) zasahovat. Těmito výjimkami jsou nejvyšší magistratury ve státě – konzulát, diktatura, a jiné. Ovšem v základní ústavněprávní koncepci vyšších a nižších magistratur nemůže být nižší vyšším zastoupen. Pro další výklad platí, že tam kde se používá termínu magistrát, myslí se tím konzul, není-li výslovně stanoveno, že se má na mysli jiný úřad.

Římský politický systém vychází z jednoty vlády úředníků a tuto základní myšlenku nikdy neopustil (pozn. císařství). Základním principem římského státního práva je to, že nejvyšší moc nařizovací (*imperium*, viz. níže) z dob královské mělo stejný obsahový rámec i v dobách prvních konzulů, tj. konzulská a královská moc byla totožná. Proto musíme vycházet ze stanovení rozsahu pravomocí jednotlivých magistrátů z jejich do dnešních dob dochovaných nařízení či rozhodnutí, než z historických zdrojů. Pokud jde o *imperium* plebejských a patricijských magistrátů tak platí to, že patricijské *imperium* bylo předobrazem pro konstrukci *imperia* plebejských úředníků.

Zatímco pojem *magister* označuje ve starší jazykovědě toho kdo je v rovnocenné společnosti na vyšší úrovni, označuje pojem *magistratus* zpravidla řádný politický úřad, který je k moci povolán prostřednictvím svobodných voleb obyvatelstva (k volbám konzulů viz. níže). Tento moment volby a následné potvrzení volby kněžskými sbory je velmi důležitý pro odlišení magistrátů od jiných veřejných pozic a úkonů, ke kterým se lidé dostávali právě díky instrukcím či příkazům magistrátů. Se zřízením kvestury se význam pojmu magistrátů dále rozšiřuje. V běhu času byl pod pojem magistráta podřazen i úřad vojenského tribuna.

Pod pojem magistráta, dle odznaků moci, můžeme zařadit toho, kdo má u sebe fasces nebo jiný konkrétní odznak, který ukazuje na určitou pravomoc ve městě Římě. Jestliže bychom se na tuhle otázku podívali pomocí „ústavního práva“ je magistrátem ten, kdo byl na základě staré (rozuměj z dob královské) ústavy magistrátem a toto právo mu zůstalo i po pádu království, nebo na základě ústavy republiky bezprostředně zvolen obyvatelstvem k jeho zastupování, nebo na základě jmenování od takto zvoleného úředníka. Aby byl pojem magistráta kompletní, musíme k němu ještě přidat pojem promagistráta. Tento pojem označuje v pojetí římského práva ty, kteří aniž by byli magistráti, mají oprávnění k výkonu funkcí magistrátů. Promagistrát není magistrátem, ale zároveň je legitimním držitelem úřednické pravomoci. Právním důvodem jeho výskytu je buď zastoupení daného magistráta nebo prodloužení lhůty zastávání úřadu. Toto prodloužení lhůty se děje jenom díky tomu, že

nebyl dosud zvolen právoplatný nástupce. Proto dosavadní magistrát vykonává svá práva a povinnosti až do doby zvolení svého nástupce. V tomto mezidobí mu ovšem nepřísluší označení *magistratus*, ale pouze *pro magistratu*. V případě zastoupení je situace podobná. Ta nastane tehdy, pokud dosavadní magistrát nemůže svůj úřad z určitých důvodů vykonávat (např. nepřítomnost). V tomto mezidobí vykonává jeho pravomoci promagistrát, který ovšem není k úřadu povolán lidovou volbou. A právě z tohoto důvodu není označován jako *magistratus*, ale jako *pro magistratu*.

Pro úplnost doplním, že existuje ještě třetí kategorie promagistrátů, která se vázala ke speciálnímu udělení imperia v souvislosti s povolením triumfu lidovými shromážděními, ovšem za podmínky, že tento obdarovaný byl v úřadě s *imperiem* a jeho funkční období již skončilo a dále v málo početných případech, kdy se sice udělilo imperium a titul promagistráta, ovšem bez faktického oprávnění *imperium* vykonávat. Promagistráti končí s nástupem principátu, kdy už pro tento kvazi úřad není v rodícím se zřízení místo.

V dobách pozdější republiky se objevuje a v dobách principátu už je to pravidlo, že je s úřadem správce provincie spojena pravomoc prokonsula a jinde se také velmi často pojí úřad prétora s konzulskými pravomoci. Toto se dle Mommsena děje např. v provincii Hispánia za časů pozdní římské republiky.

Kromě rozdělení římských úřadů na patricijské a plebejské, které má historickou povahu, můžeme římské úřady ještě a lépe dělit na úřady kurulské a nekurulské a podobně na vyšší (*maiores*) a nižší (*minores*). Co se týče první skupiny, je spojujícím kritériem těchto úřadů tzv. kurulské sedadlo a tyto úřady jsou s vypuštěním úřadů s *imperiem* následující: kurulská aedilita a censura. Jako rozdělující kritérium u vyšších a nižších úředníků slouží především způsob volby. Vyššími jsou censoři a úředníci s *imperiem*, mezi něž patří konzul, a jsou voleni centurijními shromážděními a ostatní, tímto sborem nevolení úředníci jsou nadále označováni jako *minores*. Pokud bychom chtěli najít nějaké další dělení, tak neuspějeme. Římské „ústavní“ právo žádné jiné solidní kritéria nezná.¹⁵ Římské „ústavní“ právo taktéž nezná žádný formální rozdíl mezi řádnou a mimořádnou magistraturou, pouze vychází z přesunutí pravomocí z řádných na mimořádné (*extra ordinem*). Z toho usuzují, že kategorie mimořádných úřadů byla ustanovována ad hoc, v případech, kdy si to politická situace v Římě vyžádala. Mezi řádné magistratury můžeme zahrnout konzulát, preaturu, aedilitu a kvesturu. K mimořádným se řadí ty, které byly do života uvedeny a kterým byly pravomoci uděleny

¹⁵ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 20.*

jednotlivým zákonem (v naprosté většině pomocí usnesení senátu – *senatus consultum*). Počítáme k nim diktaturu, vojenské tribuny s mocí konzulskou a do určité míry i censory¹⁶. Konečně ve skupině mimořádných magistratur je ještě jedna podskupina, kterou si pracovně dovolím nazvat jakou super – mimořádná magistratura. Do této můžeme zařadit ty magistratury, které jsou vynuceny mimořádnými okolnostmi, nemajících původ v politice. Tyto super – mimořádné magistratury jsou do života uvedeny speciálními zákony a patří mě především komise decemvirů, která sepsala zákon 12 desek a poté se pokusila převít v Říme moc (viz. výše), dále triumvirát, a konečně další a další úřady, které bývali označené dovětkem *cum imperio* nebo *cum potestate esse*.

2.2. Úřad konzula

Úřad konzula patří do tzv. skupiny magistratur vyšších (viz. výše), tedy nejvyšších státních úřadů v Římě. Tyto úřady se od nižších úřadů odlišovaly tím, že s nimi bylo spojeno tzv. *imperium* (viz. níže), což není nic jiného, než nejvyšší rozkazovací a zakazovací moc, která těmto reprezentantům nejvyšší moci ve státě příslušela.

Úředníky volilo lidové shromáždění (princip volitelnosti), výkon úřadu, magistratury byl časově omezen, zpravidla na rok (princip annuity). S tímto principem souvisí i to, že se konzulové nesměli opět ucházet o konzulát ihned po uplynutí svého volebního období. Po skončení konzulátu musela obyčejně následovat desetiletá prodleva před další kandidaturou na tento úřad. To se mění po přijetí *lex Villia annalis* (viz. výše). Dalším principem, který ovládá úřad konzula, a nejen ten, ale i všechny další vyšší magistratury je princip kolegiality, který neznamena nic jiného než to, že úřady se obsazovaly vždy několika kandidáty. Tento princip měl ovšem závažné důsledky, a sice, že nedovolil úředníkovi jednat na vlastní pěst, o každém záměru se musel radit se svými kolegy, protože úspěšně realizovat bylo možné jen to, na čem se všichni kolegové shodli. Všichni totiž měli vzájemné *ius intercessionis*, tj. právo zakročít a zabránit provedení plánu, se kterým všichni členové kolegia nevypravili souhlas. Toto právo veta, bylo využíváno jen velmi zřídka (podrobněji se této zásadě věnuji v podkapitole 2.3.2.). Za vojensky či politicky napjatých a nebezpečných situací, kdy bylo nutné jednat rychle, řešily se nevýhody kolegiality jmenováním diktátora – jediného všemocného velitele, který měl co nejdříve zjednat pořádek i za cenu porušování občanských práv a svobod. Diktatura je magistraturou mimořádnou, diktátora nevolilo lidové shromáždění, ale jmenoval jej jeden z konzulů po dohodě se senátem. Diktátorovi podléhali

¹⁶ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 21.

všichni úředníci a ve vztahu k občanům bylo suspendováno i provokační právo, tedy právo odvolat se proti rozsudku trestního soudu k lidovému shromáždění. Vzhledem k této koncentraci moci se diktátor musel po 6 měsících své funkce vzdát. Diktatura rovněž končila s koncem volebního období toho konzula, který diktátora jmenoval.

Posledním vůdčím principem je princip bezplatnosti, který je vyjádřením toho, že výkon takového úřadu byl bezplatný. Vyšší magistratury se totiž pokládaly za poctu – honor. Z tohoto logicky vyplývá, že vykonávat takový úřad mohly jen osoby dostatečně zámožné. Z dějin pozdější republiky je známo¹⁷, že úředníci nejen, že nedostávali plat, ale na svou předvolební kampaň obětovávali horentní sumy. Navíc se po zvolení takového úředníka očekávalo, že vystrojí pro římský lid hry, což nebyla vůbec levná záležitost. Výjimkou taky nebylo, že někteří úředníci pořádali hry i v průběhu svého volebního období, aby se např. zavděčili lidu.

Podle tradice přešla roku 510 př.n.l. na dvojici konzulů veškerá oprávnění, která kdysi vykonával právě král. Časem, s mocenským rozmachem Říma, tato oprávnění ještě vzrostla. V této době mohli konzulové své výlučné postavení realizovat především jako nejvyšší velitelé římské armády. Logickým důsledkem toho bylo, že se často zdržovali mimo město. Kvůli tomu se objevuje nutnost najít náhradu, aby ve městě zůstal někdo, kdo by vedl běžnou státní správu, především kdo by pečoval o řádný chod římského soudnictví. A tak byl roku 367 př.n.l. jako „menší kolega“ postaven po bok konzulů praetor, obvykle nazývaný jako praetor městský.

Konzulát byl úřad vyhrazený původně jen pro patricije, čili pro starousedlé, v rodech organizované obyvatelstvo Říma. Teprve v roce 367 př.n.l. je jedno místo vyhrazeno plebejskému kandidátu a jedno místo patricijskému kandidátu (viz. výše). Někteří moderní historikové však zpochybňují tradiční líčení o průběhu boje za zrovnoprávnění plebejů v dobách rané republiky, přičemž upozorňují na skutečnost, že zřejmě okolo třiceti procent konzulů před Sextiem mělo plebejská a nikoliv patricijská jména. Nicméně tato skutečnost může být důsledkem zkreslené chronologie konzulů. Současně se ale naskýtá ještě jiné vysvětlení, podle něhož si patricijské elity přístup k tomuto úřadu v průběhu společenských bojů v 5. století př. n. l. postupně uzurpovaly pro sebe. I po vydání zákona Licinia Sextia nebylo výjimkou, aby se o obě konzulská místa ucházeli dva patricijové. Ale od roku 342 př.n.l. až po Caesara je toto pravidlo dodržováno, opětovné zvolení dvou patricijských

¹⁷ Conn Iggulden, Císař – Pole mečů, První vydání, Nakladatelství Baronet a.s., 2006, ISBN 80-7214-875-3.

kandidátu je dle seznamů nejvyšších úředníků až v roce 46 př.n.l., kdy byl zvolen Gaius Iulius Caesar a Marcus Aemilius Lepidus.

Druhé konzulské místo je tedy plebejům od roku 367 př.n.l. rezervováno, ale až od roku 342 př.n.l. připouští patricijové plebeje na jedno konzulské místo bez námitek. První zvolení dvou plebejských kandidátů bylo v roce 215 př.n.l., ale *augur*¹⁸ volbu zmařil pro špatné znamení při nastoupení konzulů (hrom místo blesku) a nově zvolený Marcellus abdikoval. Dle seznamů nejvyšších úředníků byli první dva plebejští konzulové až v roce 172 př.n.l.

Konzulát se postupem doby (patrně kolem poloviny 4. století př. n. l.) stal vrcholem politické kariéry (*cursus honorum*) ambiciózních Římanů, ačkoliv nebyl nijak odměňován. Naopak se očekávalo, že nositel tohoto úřadu sám přispěje částí svého majetku státní pokladně. Někdejší konzulové, *consulares*, tvořili skupinu nejvlivnějších členů římského senátu. Od dob pozdní republiky se zastávání tohoto úřadu v podstatě rovnalo přijetí mezi římskou nobilitu.

Mezi vnější odznaky konzulů patřilo právo sedět na kurulském křesle a *toga praetexta*. Každý konzul byl na veřejnosti doprovázen dvanácti liktory, kteří ztělesňovali důstojnost jeho úřadu a zároveň působili jako jeho tělesní strážci. Liktoři nesli svazky prutů (*fascēs*) se sekerami uvnitř. Pruty symbolizovaly oprávnění trestat a sekery pravomoc vynášet rozsudek smrti. Uvnitř *pomeria* (město Řím) liktoři ovšem nesměli nosit sekery, což poukazovalo na skutečnost, že žádný římský občan nemohl být popraven bez soudu. Na jednání lidového shromáždění museli liktoři odložit i pruty, čímž se dávalo najevo, že moc konzulů je odvozena z lidu (*populus romanus*). Liktoři jsou vlastně dědictvím po králích, jelikož konzulové byli vlastně nástupci králů, ovšem z více či méně ztenčenými pravomoci, a tak přešli liktoři, jako odznaky královské moci na konzuly. Právo mít liktory měli i diktátoři¹⁹. Diktátor disponoval podle všech dochovaných zpráv 24 liktory (*fascēs*), nicméně je prokázáno, že teprve Sulla jako diktátor se objevil se všemi 24 liktory. Údaje o tom, že podle staršího práva disponuje diktátor ve městě 12 liktory a mimo pomerium 24, Sulla změnil a zavedl počet 24 liktorů i ve městě. Rozdíl mezi diktátorem a konzulem byl v tom, že diktátor mohl stejně jako král přidělit liktory i jiným úředníkům, např. na velitele jízdy a na diktátorem jmenovaného městského prefekta. Ustanovení velitele jízdy bylo vlastně jediným omezením moci diktátora. Tento velitel dostal k dispozici 6 liktorů. Druhým omezením bylo to, že při

¹⁸ Augurové byli vykladači různých znamení, jako vůle bohů. Bylo potřeba, aby augur výklad provedl, jinak např. volba konsula mohla být prohlášena za neplatnou pro rozpor s vůlí bohů.

¹⁹ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 367.

jmenování diktátora byl jmenován městský prefekt, který disponoval dvěma liktory, kteří byli sebráni městskému prefektovi jmenovaného konzulem. Po konci republiky byli liktoři dáni k dispozici císařům, ale ještě před tím, bylo jakési přechodné období, související s Augustem. Až do roku 28 př.n.l. disponoval císař Augustus 24 liktory, díky tomu, že zastával triumvirát, na základě něhož mělo být obnovena republika, ale tyto odevzdal spolu s dalšími pravomoci svého postavení k 1. lednu 27 př.n.l. Nových 12 liktorů mu bylo dáno k dispozici z titulu konzulské a mimo město Řím místně neomezené prokonzulské pravomoci do léta roku 19 př.n.l. a následně mu byli znovu dáni k dispozici na vždy a všude.²⁰

Co se týče za principátu nově ustanovených úředníků, kteří náleželi do jezdeckého stavu, nebyli považováni za skutečné magistratury a nepochybně jim nebyly již udíleny tradiční magistrátské insignie. Pokud bychom se zabývali císařskými nižšími úředníky senátorského stavu, tak mimo Itálii užívají částečně proprétorskou pravomoc a s tím spojené disponování min. 5 liktory. Pokud se jedná o nikoliv proprétorské císařské zmocněnce, jako např. legáti legií, nedisponovali vůbec liktory a tím ani svazkem prutů. U úředníků senátorského stavu se, co se týče dispozic s liktory, rozlišuje právo disponování tímto oprávněním ve vlastním Římu a mimo Řím. Mimo Řím působil úředník, zvaný jako *curatores viarum*, který byl v době svého vzniku (v roce 19 př.n.l.) vybaven dvěma liktory. Pro stejné záležitosti je zřízen rozhodnutím senátu *curatores aquarum*, jemuž byli odňati liktoři, pokud působil mimo Řím. Povolení nosit fasces a tím i být doprovázen liktorem uvnitř města nebylo příliš časté. Augustem zřízeny úřad *curatores frumenti* nepřijal liktory hned, ale teprve v době, kdy byl zařazen mezi tzv. *cunsulare imperio*. Dále liktory disponovali hned od svého vzniku v roce 6 n.l. *praefecti aeraririi militaris*, kteří byli losem ustanovováni přetory. Z těchto dvou naposledy zmíněných úřadů měl nejdelší trvání druhý zmíněný s tím, že byl později zbaven liktorů. Je jasné, že fasces a tím i právo být doprovázen liktory zůstalo ve své republikánské podobě pouze u osoby císaře a některých uměle udržovaných starorepublikových úřadů, a pokud se tito vůbec vyskytovali s liktory, tak vždy v nejnižší povoleném počtu.

2.2.1. Postavení konzulů

V období římské republiky byli konzulové nejvyššími státními úředníky a úřad konzula nejvyšším státním úřadem. Na tomto se nic nemění ani v době císařství, ovšem jejich

²⁰ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 371.

faktická moc tu byla zmenšena, resp. převedena na císaře. V úředním slohu měli konzulové titul *amplissimus*, stejně jako senát.

Konzulové si byli právně rovni. Nejde tedy vidět, že by jméno patricijského konzula bylo uváděno nad jménem plebejského konzula. Praxe těchto zápisů dokonce svědčí o opaku, často je totiž na prvním místě uváděno jméno plebejského konzula. Tam, kde to nebylo možné určit, rozhodoval o pořadí los. V písemných záznamech je až do doby císaře Tiberia kladeno na první místo napřed jméno toho konzula, jindy onoho konzula.

Po vypuzení králů přešla funkce nejvyššího náboženského činitele státu na úředníka zvaného *rex sacrorum* (král posvátných obřadů), zatímco všechna králova moc v oblasti civilní a vojenské (*imperium*) byla přenesena na konzulát. Aby se předešlo královládě či jinému zneužití této moci, bylo *imperium* sdíleno dvěma konzuly, kteří mohli vzájemně vetovat svá rozhodnutí.

Konzulové byli nadáni nejvyšší exekutivní mocí ve státě. Pravomoci konzulů byly zpočátku velmi rozsáhlé. Teprve v průběhu pozvolného vývoje římského republikánského systému byla řada důležitých činností vyjmuta z kompetence konzulů a svěřena nově vzniklým úřadům. V roce 443 př. n. l. tak bylo provádění censu přeneseno na úřad censora. V roce 366 př. n. l. byly konzulům odňaty jejich kompetence v oblasti soudnictví. Jejich postavení nejvyšších soudců od nynějška zaujímali praetori. Od tohoto momentu mohli konzulové působit jako soudci pouze v mimořádně závažných případech a to pouze pokud k tomu byli pověřeni usnesením senátu (*senatus consultum*).

2.2.2. Volba konzulů

Volba konzulů příslušela setninovému shromáždění (*comitia centuria*). V době císařské přechází volba konzulů na senát, která probíhala pod silným vlivem císaře. Uchazeči o úřad museli splňovat věkový limit pro volbu, který byl 41 let u patricijů a 42 let pro plebeje (viz. *Lex Vilia annalis*)

Volbu konzula musel řídit vyšší nebo stejný úředník, nemohl to tedy být ani poměrně dosti vážený úředník praetor. Volbu mohl řídit buď konzul nebo diktátor a *tribunus militum consulari potestate*. V roce 43 př.n.l. byla volba, z důvodu nedostatku kompetentních úředníků, vykonávána od doumvirů s prokonzulskou mocí, kteří byli zvoleni za předsednictví praetora.

Pokud byl pouze jeden konzul, ať už z důvodu toho, že jen jeden při volbě prošel, nebo jeden v průběhu svého úředního období zemřel nebo odstoupil, měl zbylý konzul vykonat volbu náhradní, ve které by byl zvolen tzv. *consul suffectus*, tedy náhradník. K této náhradní volbě nemohl být tzv. řádný konzul, neboli *consul ordinarius* nijak zákoně donucen, takže nebývalo výjimkou, že k této náhradní volbě vůbec nedošlo (viz. v části věnované kolegialitě). Když tedy byl v roce 52 př.n.l. Pompeius a v roce 45 př.n.l. Caesar jediným konzulem, resp. konzulem bez kolegy (*consul sine collega*), byla tu neproveditelnost náhradní volby dána tím, že už první volba byla omezena jen na jednoho kandidáta. Pokud v průběhu úředního období zemřeli oba řádní konzulové, bylo raději zřizováno interregnum.

Po potvrzení svého zvolení konzulové formálně převzali moc od staršího kurijského shromáždění (*comitia curiata*), které udělovalo konzulům jejich *imperium*. To se dělo přijetím zákona označovaného *lex curiata de imperio*.

Pravidelně úřadovali konzulové rok (= princip annuity). Jen byli-li na vojenském tažení, setrvali na svém místě až do příchodu svého nástupce. Doba nástupu do úřadu byla z počátku různá, později to byl 15. březen a od roku 153 př.n.l. to byl 1. leden. Ale už od Caesara se doba konzulátu zkracovala. Je pravda, že i dříve v období republiky se mohlo na místě konzula vystřídat dvě nebo i více dvojic, a to z důvodu odstoupení nebo smrti konzulů. Ovšem úmyslné zkracování úředního období konzulů se stalo tradicí teprve od r. 45 př.n.l., kdy Caesar (toho roku *consul sine collega*) úřad 1. října složil a místo něho byli zvoleni dva noví konzulové. Tehdy ovšem *suffekce*, tedy náhrada konzula, nastala po uprázdnění místa, ale r. 39 př.n.l. dali triumvírové (pozn. pod čarou) zvolit konzuly na 34 až 31 př.n.l., kterým už při volbě určeny kratší „volební období“, např. pro rok 33 př.n.l. mají osm konzulů s pěti střídáními, které proběhly 1. ledna, 1. května, 1. července, 1. září a 1. října. Od 1. ledna 29 př.n.l. byl opět zaveden republikánský pořádek s pravidelným ročním konzulátem, ovšem nikoliv bez výjimky. Změna v délce konzulátu pak zase nastala mezi roky 12 – 1 př.n.l. Od roku 2 n.l. jsou pak roční konzuláty výjimkou. Délkou konzulátu v době císařství se budu zabývat v kapitole věnované konsulátu v době císařské.

2.3. Působnost konzulů, imperium, princip kolegiality a jeho důsledky

V následující části se pokusím zmapovat působnost konzulů s pomocí pojmu, který s ní bezprostředně souvisí, a sice s pojmem *imperium*.

2.3.1. Imperium

Pojem *imperia* je alfou a omegou celé působnosti konzulů a jako takový si zaslouží být plně vysvětlen.

Imperium a *potestas* označují úřednickou moc. *Imperium* označuje ve svém všeobecném slova smyslu nejvyšší příkazovací a zakazovací moc jak vůči níže postaveným úředníkům tak i vůči kolegům v úřadu, jakož i vůči jiným vyšším úřadům. *Potestas* označuje na jedné straně protiklad vůči *imperiu* a na druhé straně součást *imperia* jelikož nositelé *imperia* byli zároveň nositeli *potestas*. Důkazem je spojení *consularis potestas* nebo také *consulare imperium*. V druhém významu označuje slovo *potestas* pravomoc těch úřadů, které *imperiem* nedisponovali (např. *ensorica potestas* nebo *aedilita potestas*). Vyjádřeno jednoduše, *potestas* je termín širší a *imperium* je termín užší.

Stará římská ústava vychází z koncentrace úřednické moci s tím, že kolize je vyloučena. Tato základní koncepce římské ústavy vlastně znamená, že nižší úředníci musí poslouchat vyšší úředníky a tím pádem ad absurdum vlastně nekonají žádnou vlastní činnost. Pokud se ovšem podíváme na římské ústavní dějiny, zjistíme, že došlo k oslabení *imperia* vyšších úředníků a tím pádem ke vzniku vyšší autonomie úředníků nižších. Toto vedlo částečně ke vzniku kolegiality²¹, částečně ke vzniku plebejských (nižších) magistratur, což samozřejmě vedlo k tomu, že se republikánské ústavní právo muselo přizpůsobit a vytvořit pravidla v případě střetu různých kompetencí. Toto si také vyžádalo následující dělení úředníků:

1) Úředníci vyšší moci (*maior potestas*). Tato skupina zahrnuje všechny úředníky, kteří jsou zároveň nositeli *imperia*. Do této skupiny můžeme zejména zařadit konzuly, přetory. Naproti tomu je dle Mommsena²² sporné, zda do této skupiny zařadit i censory. Ačkoliv nedisponuje *imperiem*, tak na něj nemůže být pohlíženo jako na úředníky nižší. Proto i censora lze do této skupiny zařadit. Nesporné ovšem je, že se k této skupině řadí i diktátor.

Až do konce republiky nacházíme různé střety působností u úředníků této skupiny. Vzhledem k tomu, že tyto střety nebyly v duchu zásady rovnosti a rovnocennosti nositelů *imperia* řešeny, je v tomto spatřován první náznak konce republikánských

²¹ Viz. podkapitola 3.2.

²² Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht, Erster Band, Zweite Auflage*, Leipzig, 1870, str. 26.

časů²³. Později je toto oprávnění převedeno v podobě prokonsulského *imperia* na císaře (*princeps*), stejně tak jako pravomoc nejvyššího pontifika (*pontifex maximus*-pozn. pod čarou) a pravomoci dalších republikánských úředníků.

2) Úředníci stejné pravomoci (*par potestas*). Tato skupina označuje v duchu zásady kolegiality kolegy úředníků.

3) Tato skupina je zbytková a řadí se sem dle Mommsena²⁴ ti úředníci, které nelze bez pochybností zařadit do prvních dvou skupin. Jako příklad uvedu censora, který je sem zařazen právě z důvodu chybějícího *imperia*. Dále se sem řadí všichni úředníci bez *imperia*, ale ne ve vztahu ke svým kolegům, ale k jiným nižším magistraturám. Např. aedil vůči kvestorovi, apod.

Pojem *imperium* tedy ve svém technickém smyslu označuje moc vyšších úředníků, ale ve svém významu se častěji používá pro tzv. vojenské *imperium*, resp. vojenské *commando*²⁵. Spočívá to v tom, že vojenské vrchní velení tvoří vlastní jádro úřednické moci a formálně je s ní nerozlučitelně spjato. *Imperium* je v držení jak řádných vysokých úředníků, mezi které můžeme zařadit konzuly, prétoři, diktátory a velitelé jezdeckva, tak i mimořádné držitele nejvyšší moci, pro jejichž pozici se používá označení *cum imperio*. Toto oprávnění nikdy nebylo dááno, resp. udáno bez oprávnění vytvářet a cvičit vojsko jakož i bez práva vrchního velení (viz. níže). Samozřejmě není nutné, aby toto právo bylo kdykoliv a vůči komukoliv použito. Ti úředníci, kteří jsou činní čistě v rámci města (např. městský prétor) sice taky mohou použít své *commando*, ale zpravidla je jejich *imperium* omezeno na civilní jurisdikci, která také vysokému úředníkovi patří a proto je také technicky spojována, ačkoliv ne často a jen v určité kombinaci, se slovem *imperium* (ve smyslu *imperia* nikoliv ve smyslu *commanda*). Na dalších řádcích nebude řeč o formální stránce úřednické moci, ale o efektivní vojenské pravomoci (*commanda*). Tato musí být nutně spojena s úřednickým *imperiem*, aby se dala pokládat za vojenské *imperium*. Na podřízené důstojníky se *imperium* možná také vztahuje, i když jsou také úředníky, kteří vlastní samostatné *commando*, ale nevztahuje se na magistrátské důstojníky. Vojenské *imperium* (*commando*) neboli souhrn kvalitativních vojenských činností vysokého úředníka, z důvodu odlišení od městského úřadování, se sestává z následujících komponentů²⁶:

1) Magistrátovi, vybavenému vojenským *imperiem*, se dává právo vytvořit armádu z obyvatelstva, resp. z občanů města Říma a později také z obyvatel spojenců.

²³ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 25.

²⁴ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 27.

²⁵ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 114.

²⁶ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 117 – 124.

Dále má právo zapřísahat takto odvedené lidi po dobu trvání svého úřadování a stejně tak propustit jednotlivého vojáka nebo vojsko jako celek do civilu, a tím pádem je vlastně vyvázat z přísahy. Je řádně magistrátské a odvod lidí nemusí být, aby udělal odvody. Usnesení senátu obvykle předchází, nejméně v dobách o kterých máme spolehlivé záznamy, výběru, odvodu. Toto usnesení nicméně podle ústavy nebylo pravděpodobně nutné, když byl vyžadován obvyklý odvod pro každou ze dvou legií obou konzulů a občanům nezbylo než to pokládat za neobvyklou oběť, buď nezproštěním se vojenských povinností z minulých let, buď potřebě odvodu ve větší míře. Prétory nebylo toto právo pravidelně vykonáváno, i když také převzali *commando*, které umožňovalo vytvoření armády. Pravidelné roční odvody konzulů nicméně začnou stagnovat kvůli konci republiky se všeobecnou nechutí služby v armádě.

- 2) S právem vytvářet armádu je samozřejmě spojeno právo jmenovat důstojníky a vlastně spolu tvoří jednotu. Nicméně je toto právo velmi brzo omezeno, což částečně pravděpodobně souvisí s pádem decemvirů, kdy poté bylo toto právo převedeno prostřednictvím lidového hlasování na kvestory. Na druhé straně toto omezení souvisí s tím, že volba všech tribunů čtyř pravidelně zřizovaných legií, přešla na lidová shromáždění. Konzulovi toto právo volby vojenských tribunů zůstalo jen za mimořádných okolností, kdy byly sestavovány legie nad tento počet. Mimo to velitel vojska jmenoval centuriony a všechny důstojníky nového uspořádání armády, ke kterým patřili *praefecti socium*, který s válečnými tribuny vykonával nad vojáky kriminální jurisdikci a *praefecti fabrum*. Stejně jako za císařství, kdy vysocí státní úředníci mimo císaře, ztratily velení vojskům, zůstalo jim ovšem z těchto práv po nějaký čas jmenování *praefecti fabrum*, který ovšem poměrně brzy ztratil svůj vojenský charakter.
- 3) Magistrát s vojenským *imperium* měl samozřejmě právo vyhlásit válku a tuto vést proti nepřátelům Říma. Vyhlásit válku ovšem nemohl těm státům, se kterými měl Řím určitou smlouvu, a tato smlouva nebyla vypovězena. Těmto mohl vyhlásit válku pouze po poradě a se souhlasem senátu.
- 4) Nejvyšší vojenský velitel měl rovněž právo uzavírat smlouvy o příměří, o vzájemné pomoci, o míru a smlouvy o podrobení. Posledně jmenované smlouvy byly uzavírány se státem, který prohrál.
- 5) Od nejvyššího velení nelze oddělit vojenskou správu. Od tohoto je odvozeno právo správy vojenské pokladny. Ke správě vojenské pokladny a přepočítání každé sumy

je od roku 333 př.n.l. určen tzv. vojenský kvestor, který je jmenován lidem. Toto ovšem neplatí v případě diktatury. Dalším právem, které je důsledkem výše uvedeného, je právo ražby mincí. Toto právo je původně nepochybně samostatným právem magistrátů, které ovšem v hlavním městě velmi brzo přešlo pod kontrolu senátu. Ovšem vrchním velitelům římských legií toto právo zůstalo po celou dobu trvání republiky.

- 6) Co se týče kriminální jurisdikce, je tady řada trestných činů a přestupků, které mohly být spáchány pouze vojáky a podléhaly táborové jurisdikci. Ovšem byli mezi nimi i jednání, které bývají projednávány na základě civilní žaloby před prétozem. Ovšem skutečnost, že proces probíhá v civilní formě, nás nesmí zmýlit v tom, že proces neprobíhá na základě jurisdikce *inter privatos*, ale na základě vojenského *imperia*. Nepochybně k těmto řízením docházelo, když jak pachatel, tak i oběť náležely k armádě, možná i v případě, když občan žaloval vojáka ve službě.
- 7) Ten kdo je nositelem vojenského *imperia*, má právo na oslovení *imperator*. Zdá se zřejmé, že je to s vrchním velením od pradávna spojeno. Respektování označení *imperator* je tak těsné, že držitel jiného než vojenského *imperia* nemůže být nikdy nazýván imperátorem, jelikož je toto pojmenování obvyklé pro vojenské velitele, ale až po vybojování prvního velkého vítězství. Určit, kdy je to již vhodné, právně závisí pouze na něm samém. Existoval tu ovšem nepsaný obyčej, který toto určení zásluh nechává na iniciativě buď spolubojovníků v poli, nebo na iniciativě senátu. Ovšem z hlediska práva je jasné, že se po celou dobu republiky nepodařilo toto hodnocení vlastních kvalifikačních úspěchů omezit. Zvyk, že je vojenský velitel označován nejdříve (především) svým oficiálním titulem, jako konzul či prétoz, ale titul imperátora získá jako vítězný titul a následně obvykle upustí od svého oficiálního titulu, se objevuje již od šestého století př.n.l.²⁷. V souvislosti s vytvářením císařství je tento titul často a nikoliv jen triumfátorům udělován bez povolení triumfu. Ve skutečnosti byl ovšem titul imperátora výhradně spojen s osobou císaře. Nepochybně to bylo způsobeno tím, že pro titul imperátora bylo vyžadováno vlastní nezávislé *comando*. S výjimkou jednotlivých případů, např. v případě afrického prokonzula, který v roce 22 n.l. po vítězství dostal titul imperátora, již po roce 26 př.n.l. nedošlo k udělení samostatného *commanda*, které

²⁷ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 122.

by nebylo spojeno s císařskou či sekundárně s prokonzulskou mocí. Tím se tento titul dostal mimo svůj prapůvodní význam a byl užíván de facto pouze císařem, s ohledem na jeho místně neomezenou prokonzulskou pravomoc.²⁸

- 8) Posledním znakem vojenského imperia je právo na triumf, jako veřejná oslava vítězství v bitvě. K tomu jen pár slov. Okruh oprávněných k triumfu byl stanoven ústavním pořádkem. Vyloučení z práva na triumf jsou např. magistráti po ukončení funkce, jelikož triumf nelze povolit soukromé osobě a dále pouze ti, kdo v době vítězství drželi nejvyšší moc, takže např. nemůže slavit triumf ten konzul, za jehož období a v čase bitvy byl ustanoven diktátor. Triumf v tomto případě patří diktátorovi. Právo triumfu je jediným případem, kdy magistrát disponuje vojenským *imperium* uvnitř hranic města, jako kdyby byl ve válce. V den triumfu bylo pravděpodobně zrušeno právo provokace a bylo povoleno trestat (užívat práva sekery) válečné zajatce ve městě. Právo na oslavu vítězství předpokládá řádnou válku, neboli válku, která byla vyhlášena podle právního pořádku. Porážka vzbouřených otroků nebo povstalců z řad obyvatelstva nezakládá právo na triumf ani právo na pocty. Nicméně i z tohoto existují výjimky, kdy např. Caesar v roce 45 př.n.l. triumfoval po potlačení povstání v Galii a Egyptě nebo když Augustus v roce 28 př.n.l. triumfoval po potlačení povstání v Dalmácii a Egyptě. Nicméně alespoň pro tyto případy, bylo poměrně brzy povoleno, alespoň právo na pocty²⁹. Pro zajímavost uvedu ještě jeden předpoklad práva na triumf, a sice to, že vítězství v bitvě či ve válce musí být vykoupeno těžkými boji a velkým krveprolitím. Toto pravidlo bylo dále dovedeno k dokonalosti tím, že byl stanoven počet min. 500 padlých nepřátel v jedné a téže bitvě.

Za císařství mohl být triumf uskutečněn jen s císařským souhlasem, to vedlo nakonec k tomu, že se z práva triumfu stalo právo rezervované pro potřeby císaře. Blíže k problematice triumfu, jakož i k dalším specifickým ústavněprávním předpokladům tohoto práva viz. Mommsen, T., *Römisches Staatsrecht*, str. 124 – 133.

²⁸ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 124.

²⁹ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 129.

2.3.2. Princip kolegiality a jeho důsledky

Kolegialita, resp. princip kolegiality nebyl nikdy vytvořen žádným zákonem, a vycházel z hrůz a zážitků, které Římanům přinesla královská doba v podobě vlády jednoho. Je obdivuhodné, jak dlouhou se kolegialita, jako základní pilíř správního systému, udržela. Kolegialita ovšem není bezvýjimečná. Porušena bývala pouze v případě, kdy např. jeden z kolegiálních úředníků zemřel nebo se vzdal úřadu a nemohly být, dle ústavních zvyklostí, provedeny doplňující volby. Ovšem tady tato faktická vláda jednoho byla považována za nevhodnou (nepřiměřenou), a úředník, který zůstal sám, měl podle obecně uznávané tradice provést sám doplnění úřadů. Ale i tady to bylo čistě na tom úředníkovi, zda toto doplnění provést chce a pokud tady existovaly určité politické nebo náboženské zájmy, tak se doplnění stejně nekonalo³⁰. Proti možnému zneužití tohoto práva, dokonce neexistoval žádný ústavněprávní prostředek možnosti sesazení či odvolání z úřadu. V pozdější době došlo nakonec k tomu, že se volby konaly jen na jedno místo, čímž se z principu kolegiality stala pouhá prázdná fikce

S kolegialitou souvisí i počet úředníků. Ze samotného významu slova je vyloučen jednotlivec. Nejčastějším počtem, a to jak u patricijských, tak i plebejských magistratur, je dva. Dva totiž byli konzulové, kurulští i plebejští aedilové, kvestoři, tribuni lidu, apod. Později bylo sice zřízeno desetičlenné kolegium tribunů lidu, ale to není předmětem této práce. Poměrně zajímavé jsou tříčlenná kolegia, která ovšem v historii Říma nebyla tak častá. Jako příklad uvádí Mommsen tříčlenné kolegium konzulů a prétora, tak jak bylo zřízeno v roce 387 př.n.l. S tímto názorem souhlasím. Ale obávám se, že pokud by toto bylo i pro další období označováno za tříčlenné kolegium, tak by byl tento názor chybný, jelikož praetura se poměrně brzy stala samostatným a plnohodnotným úřadem. Jako původně tříčlenné kolegium ovšem nejspíš vzniklo, což uvádí i Mommsen, kolegium tzv. *tresviri capitales*, neboli římských hasičů, jejichž počet ovšem záhy stoupl.

Mommsen³¹ se dále věnuje tomu, že pokud by měla být kolegialita brána ve své čisté podobě, tak je jasné, že jednotlivé pravomoci úřadu nevykonávali všichni jeho vykonavatelé dohromady, ale zvlášť, že si je tzv. rozdělili. Např. jeden z konzulů by se zabýval záležitostmi státu a druhý by se zabýval vnitřní, civilní jurisdikcí. Jenomže ve skutečnosti to bylo tak, že každý vykonával to, co bylo zrovna potřeba. Je sice pravdou, že konzulové při nástupu do úřadu losovali oblasti své působnosti, ale toto losování mělo povahu čistě privátní dohody

³⁰ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 29.

³¹ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 34.

v rámci úřadu a bylo vůči občanům irelevantní. Z této dohody nicméně vyplývá, že ani jeden z konzulů svévolně nepřebírá losem danou působnost toho druhého. Samozřejmě se vyskytují případy, především ve válce, kdy jeden z konzulů zůstává ve městě a druhý bojuje, takže samozřejmě přebírá působnost druhého konzula. To je ovšem pouze výjimka.

Kolegialita měla ještě jeden důležitý důsledek, a sice to, jak nám vyplývá ze starodávné římské ústavy, že ty úřady, kde úředníci získávali stejné kompetence, byly zastávány pouze jedním z úředníků po určitou stanovenou dobu a po této době zastával úřad druhý z kolegů³². Pokud se ovšem vyřizování určití věci, např. odvolání k senátu, protáhli, poté bylo železným pravidlem, že se funkční období toho kterého kolegy protáhlo. Skončení funkčního období se projevovalo v tom, že byli kolegové předáni liktoři a fasces, kterými disponoval pouze ten kolega, který fakticky vykonával úřad, i když zvoleni byli oba³³. Mommsen uvádí, že se konzulové takto střídali vždy po měsíci. Ovšem v pozdější době byly tyto turnusy opuštěny. Dokonce i výše uvedené vyměňování fasces bylo poměrně záhy upuštěno a napříště, každý ze zvolených úředníků dostal svůj fasces a disponoval jím po celé funkční období³⁴. Je jen historickou poznámkou, že k obnovení střídání těchto turnusů došlo za vlády císaře Augusta.

U některých úřadů, především úřadů s *imperium*, ovšem nepostačovalo stanovení turnusů, takže se od nich upustilo a začal rozhodovat los, ovšem s malou modifikací v tom, že se úředníci mohli od losu distancovat a urovnat si své poměry mezi sebou navzájem.

Poslední prvek kolegiality spočívá v tom, zda je vůbec možné, aby úředníci jednali ve vzájemné shodě. Mommsen mluví o tom, že právě společné jednání je projevem nejčistšího a úplného provedení principu kolegiality, pokud je ovšem prakticky možné. Dále k tomu dodává, že to ovšem možné nebylo a že stará římská společnost toto dokonce odmítala. Avšak pod vlivem různých důvodů se právě společné jednání úředníků (opět především vyšších) stalo součástí římské ústavy a bylo dále rozváděno³⁵.

Spolu s kolegialitou souvisí také právo tzv. právo intercese. Kolegialita, se právě kvůli možnosti intercese neuplatňovala v případě takového ohrožení, které vyžadovala jmenování diktátora (o jmenování diktátora se zmiňuji výše).

Ve vojenské oblasti se ve starodávných dobách konzulové ve vrchním velení střídali ne jako při městské správě měsíc po měsíci, ale den po dni, nejspíš z toho důvodu, že starodávné války neměli dlouhého trvání. Velmi pravděpodobně ten konzul, který v dané

³² Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 36.

³³ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 37.

³⁴ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 38.

³⁵ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 42.

době nezískal vrchní velení, se stal velitelem jízdy. Toto pravidlo je nejspíš tak staré, jako sám institut konzulátu³⁶.

Do mimoměstské působnosti konzulů velice často zasahoval senát. Na jedné straně sloužil jako mediátor sporu dvou konzulů při dosahování dohody o tom, co který provede. Na druhé straně muselo konzulům, i když se dohodli, záležet na této dohodě při předkládání a prosazování této dohody v senátě, i když ji sami nehodlali brát vážně. Toto mělo jediný cíl, a sice aby táto dohoda byla garantována mocí senátu, jakožto nejvyšší moci ve státě, kteroužto mu dává lid jako zdroj veškeré moci³⁷. Ovšem ani tyto zásahy senátu nesmí být přeceňovány a je třeba být opatrný při posuzování uspořádání římského státu v sedmém století př.n.l. a toto uspořádání převádět na pozdější období. Až do vydání Semproniova zákona z roku 119 př.n.l., který zavedl určení působnosti konzulům v provinciích senátem, neexistovalo žádné zákonné oprávnění senátu pevně zasahovat do pravomoci konzulů v této oblasti. A prastarý předpis o tom, že *comando*, resp. *imperium* nepůsobí mimo hranice Říma, nemůže být na tento případ použit v tom ohledu, že by takový kompetenční zákon omezil toto *comando*. Ovšem aby nevznikaly rozpory, bylo v roce 226 př.n.l. speciálním zákonem stanoveno speciální provinciální *imperium* konzulů. A ačkoliv je toto vyslání konzulů do po právu zřízené provincie jakási odchylka od ústavního pořádku, přece se to v nebezpečí války dělo poměrně často. Přesto každé vyslání tohoto druhu vyžadovalo a mohlo být provedeno pouze na základě příkazu senátu³⁸.

2.3.3. Městská a vojenská působnost konzulů

Římské státní právo rozlišuje dvě oblasti úřednické moci, a sice na městskou a vojenskou. Dělicím kritériem je, zda je mír, nebo válečný stav. Je zajímavě, že městská působnost zahrnuje i vojenskou působnost, ovšem jen tu, která slouží k obraně města. Pokud bychom měli vést přesnou hranici mezi městskou a vojenskou působností, tak je určena tím, že městská působnost je ve věcech města a vojenská mimo území města bez ohledu na rozmanitost městských a mimoměstských (vojenských) úkonů. Původně byl pro řešení mimoměstských (čili provinciálních) věcí určen jakýsi provinciální prétor (ne ve smyslu soudního úředníka, ale ve smyslu vojenského velitele). Tato pravomoc, ale byla později svěřena konzulům. Vojenskou působnost získává konzul tím, že na hranicích *pomeria*

³⁶ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 48.

³⁷ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 52.

³⁸ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 53.

provede *auspicium* a velitel vojska provede obět bohu největšímu nejlepšímu. Poté vyvede vojsko z *pomeria* a konzul se za hranicemi *pomeria* stává vrchním velitelem³⁹. Kvalitativní rozdělení vojenské a městské působnosti přineslo až republikánské zřízení. Omezení úřednické moci, které přineslo republikánské zřízení, nebylo stanoveno bezpodmínečně a kdekoliv, ale bylo určeno pro výkon působnosti v Římě, zatímco pro oblast vedení války prakticky neexistovalo nebo jen ve velmi malé míře. Z tohoto vyplývá zásada, že právo *intercese* nebylo ve vojenských věcech vůbec omezeno. Toto výlučné panství v době války mělo omezení v principu *annuity*, který vylučoval prodloužení a následné zavedení vlády jediného člověka. Jde o jakýsi systém brzd a rovnovah. Naproti tomu je úřednická moc v městské působnosti vyjádřena principem kolegiality a hlavně jejího hlavního projevu – právem *intercese*, a dále právem provokace. Kontinuita římské koncepce se projevuje tím, že tyto instituty, které byly vytvořeny již v době královské, se používají i v době republiky, a co víc, bez nich si nedokážeme představit období republiky, což se projevuje tím, že tyto instituty nebyly již za republiky dále koncepčně rozvíjeny, ale byly uvedeny do života⁴⁰.

Starší státní zřízení rozlišovalo mezi *pomerium urbis* a *fines agri*, tedy městskou a státní hranici, a novější státní zřízení na toto navazuje. Prastarý zvyk, že konzul musí vykonat nejdříve určité obřady, aby se stal velitelem, byl nejen zachován, ale obdržel ústavněprávní význam teprve, až velitel vojska měl širší pravomoc než městský konzul. Na znamení toho, že dosud provokací omezené státní právo vstupuje zase do svého staršího významu (čili neomezené, viz. výše), přijal konzul, když vycházel z města, současně s válečným oděvem (uniformou) *fascēs* a označoval tím také navenek, že vystoupil ze své městské pozice. Teprve tento akt měl za následek nabytí velitelské pravomoci a tím i absolutní moci nad vojáky. Pokud konzul překročil *pomerium* bez výše uvedených obřadů, získal sice válečné *imperium*, ale bylo to považováno za chybné, vadné. V důsledku toho došlo k tomu, že vojáci byli nuceni odeslat generála – konzula zpět do Říma, aby zde „dohnal“ svůj výstupní akt z městské působnosti. Ovšem toto místní ohraničení působnosti nemohlo zůstat spojeno s městskou hradbou. Každý vývoj městských států můžeme spojit s tím, že se musí rozvíjet za městské hradby. V Římě je tato hranice, pokud víme, vedená u prvního milníku cest vedoucích z Říma, takže oblast tisíce římských kroků, neboli do vzdálenosti čtvrtmíle od města. Až do této vzdálenosti sahala městská působnost konzulů, stejně tak i civilní jurisdikce městského préтора, jakož i jiných úředníků. Bez rozdílů tato hranice platila pro všechny

³⁹ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 60.

⁴⁰ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 64.

úředníky, kteří měli v názvu *urbani* (městský) a když toto v názvu neměli, tak podle toho, zda měli městskou kompetenci ⁴¹.

Co se týče práva intercese a práva provokace. Jako hranice působnosti práva provokace je na jedné straně částečně označován první milník, z důvodu praktického řízení městské správy, na druhé straně leží hranice tam, kde ještě z historických dob začínalo provokací neomezené *imperium* někde v oblasti mezi *pomeriem* a prvním milníkem. Obdobně je to i s právem intercese. Vzhledem k tomu byla civilní jurisdikce přípustná až do prvního milníku. Konzulové ani prétoři zde ovšem nemohli konat odvody ani procesy, aby se vyhnuli intercesi od tribunů. Ale naproti tomu bylo možné tuto intercesi odepřít, s poukazem na pobývajícího velitele vojska mimo *pomerium*, ale v rámci prvního milníku. Hranice je tedy stanovena k prvnímu milníku. Tento rozdíl se rozpustí, jestliže uvážíme, zda bylo vojenské *imperium* získáno s *auspiciem* či bez něho. *Imperium* získané po vykonání auspicií totiž nepodléhá ústavním bariérám provokace a intercesse. Konečně v obou historicky ověřených případech, ve kterých bylo *provokace* a *intercesse* mezi milníkem a *pomeriem* neúčinné, měl právě magistrát v držení *imperium* po formálně provedeném přijetí.

Po tomto konečně dospíváme k rozdělení úřednické moci z hlediska místní ⁴²:

- 1) oblasti vnitřního města, ve kterém jsou kompetentní městští úředníci a kde bezpodmínečně platí právo intercese a provokace,
- 2) oblasti za prvním milníkem, ve které nemají kompetenci městští úředníci, ale speciální kategorie úředníků po splnění výše uvedených auspicií a kde neplatí právo intercese ani provokace,
- 3) a konečně oblast mezi městskými hradbami a prvním milníkem, kde jsou oprávnění jak městští úředníci, tak i speciální kategorie úředníků, ve kterém jsou provokace a intercese povoleny, v případě, kdy magistrát opustí město bez potřebných opatření, ale jsou rušeny, pokud jsou splněny všechny výše uvedené auspicia, převzatých ze starších dob a dále upravovaných. Toto do určité míry neutrální území uzavřené mezi proti sobě stojícími systémy (ad 1 a ad 2) je vlastně určeno pro akty (jednání) týkající se armády (v orig. der nominell militärischen), dále účelům následně po dosažení míru, které jsou reprezentovány převedením vojenské působnosti na městskou působnost. Je to tedy jakási přechodová komora pro „očistění“ od absolutního vojenského *imperia* a převedení na městské – úřednické *imperium*, které je opět omezeno intercesi kolegy a právem provokace

⁴¹ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 66.

⁴² Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 69.

k lidovému shromáždění. Tato oblast je, mimo výše uvedené důvody, primárně určena pro vytváření a výcvik vojska a schůze *centuriálních komitií*.

Nepochybně byly pro tyto akty či lépe opatření, které měli podléhat provokaci a intercesi, předepsáno, že měli být provedeny v oblasti po první milník, nebo v oblasti, kde je možné použít právo intercese či provokace, nebo v oblasti, kde je všeobecně omezeno samo úřadování příslušného magistráta. Pro akty prétorů a censorů platilo stejně omezení. Tím byla pro tyto úřední úkony, i když byly nutně konány ve vojenské formě, zajištěna aplikace provokace a intercese. Možná zůstalo možné, aby úředník, který opouštěl město, uvnitř tohoto prostoru (oblast po první milník) vykonal jeden z těchto úředních aktů, které měli podléhat ústavnímu omezení úřednické moci, ale tomuto omezení nepodléhali. Nicméně z toho co víme, tím nebylo provedeno žádné zneužití práva a tím pádem se musíme smířit s tímto nesouladem mezi literou a duchem ústavy, bez něhož by se právo jen stěžejí mohlo uvést do života⁴³.

Vedle výše uvedeného dělení úřednické působnosti, se ještě dělily působnosti úředníků na činné v době války a činné v době míru. Toto dělení je ovšem staršímu právu i právu v době republiky cizí, jelikož zde byli v obou naznačených oblastech činní ti nejstarší úředníci, a sice konzulové, diktátoři dokonce i kvestoři byli pro obě oblasti kompetentní. Z toho vyplývá, že úředníci pospolitosti neřídili zvláštní, ale především obecné záležitosti obce (Říma). Je také pravidlem, že úředník úřadoval jak ve smyslu vojenském, tak i ve smyslu domácím, obecním, ale častěji ve smyslu obecním, ovšem pro vyšší úředníky (zj. pro konzuly) bylo stanoveno, že mohl zastávat buď jedno anebo druhé, nikdy obě najednou. Můžeme z toho dovodit, jmenovitě pro diktaturu a praeturu následující důsledky. I když je sledován vojenský účel, je důležité i městské působení. Nicméně tato působnost, ve své původní podstatě výhradně určená pro oblast Říma, zahrnuje nicméně i vojenské imperium, takže městský prétor, ačkoliv sám o sobě nemůže opustit město, vykonává tuto vojenskou působnost s tím, že je u něho možná prorogace.

Právní omezení moci vyšších úředníků souvisí s prvním udělením mimoměstského *comanda* pro Publia Scipia ve válkách s Hanibalem a příčina toho, proč vlastně tento vyslanec Říma, který byl zvolen za sledování všech podle platných předpisů, nemůže být považován za úředníka, ale za tzv. promagistráta, spočívá v tom, že jeho volba je v rozporu se základním principem římského státního práva a tento byl první vyšší úředník, pro něhož nebyla dána úřednická působnost pro samotné město⁴⁴.

⁴³ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 70.

⁴⁴ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 71.

Druhou skupinu městských úředníků tvoří plebejské úřady, které byly kompetentní výhradně pro městské záležitosti. Toto platí i pro další nižší úředníky, kteří přijaly čistě městskou působnost. Důkazem je zákon z roku 333 př.n.l., kdy byl úřad kvestora doplněn na dva členy a bylo stanoveno, že mají čistě městskou působnost. V pozdější době byla tato působnost rozšířena, o čemž svědčí zákon z roku 187 př.n.l., který souvisí s podrobením celé Itálie, kdy byla působnost kvestorů rozšířena na tuto oblast a je vnímána jako předchůdkyně provinciálních úřadů.

V období principátu se objevují úřady, jak druhé, tak i třetí kategorie, městské tak i mimoměstské. Ale první skupina úřadů, které buď na základě zákonů, nebo na základě něčeho jiného pobývají pouze v určité místně vymezené oblasti, zmizela nebo získala v době principátu novou podobu, protože *princeps* (císař) kombinoval, resp. vykonával městskou působnost nejprve z titulu konzula, později z titulu tribuna lidu spolu (navzájem) s mimoměstskou působností, kterou vykonával z titulu prokonzula bez ohledu na místo, kde právě pobýval⁴⁵.

2.3.4. Auspicium

Kompetence úředníků je chápána jako oprávnění těchto provádět za obec úkony jak směrem k bohům, tak i směrem k lidem, nebo chcete-li podle římského vyjádření, tato moc je ve svém nejvyšším a nejúplnějším vyjádření *auspicium imperiumque*, neboli právo činit za obec výklad věštných znamení. Půlení (rozdělení), které, jak vychází z římského státního zřízení, nalézá své vyjádření především v získání božského souhlasu s volbou, prostřednictvím výkladu věštných znamení a potvrzení (vyslovení) důvěry obyvatelstva prostřednictvím zákona lidových shromáždění⁴⁶. Proč Římané spojovali svůj život s náboženstvím je již vysvětleno výše.

Já se zde pouze zmíním o tom, co mohl úředník z boží vůle vyzorovat⁴⁷. Můžeme rozlišovat znamení, která jsou odpovědí na otázky, které jsou bohům položeny (tzv. *auguria impetrativa*) buď v určité formulí (tzv. *legum dictio*) nebo na ty, které jsou bohům předloženy ve formě určitého rituálu jako podmínky položení dané otázky, který ovšem může být vykládán více způsoby (tzv. *auguria oblativa*) a tím pádem odpovídá na více zamýšlených,

⁴⁵ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 72.

⁴⁶ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 73.

⁴⁷ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 88.

ale nevyslovených otázek. Znamení, jejichž pozorování je předepsáno a které již bylo pozorováno a interpretováno od nepaměti, rozdělila římská věštecká nauka do pěti kategorií.

Pro úředníky s městskou působností měly největší význam následující znamení: pozorování letu ptáků (tzv. *signa ex avibus*), zvířecí znamení a pozorování nebeských znamení. Pro vojenskou oblast měl největší význam tzv. znamení kuřete (v orig. Hühnerzeichen). Přičemž vše, zde uvedené, patří do skupiny *auguria imperativa*. Všichni nositelé úplné úřednické moci nebo imperia, disponují, resp. získávají tzv. *auspicia maxima*, které bylo předpokladem pro výkon nejvyšší moci ve státě a v armádě. Toto oprávnění tvoří vedle imperia další pilíř úřednické moci. Jen ti, kteří měli *auspicium maximum* mohli zahájit válku a po jejím zdárném ukončení slavit triumf. Tímto disponovali králové, mezikrálové (viz. výše), konzulové, přetoři, diktátoři a další úředníci, kteří měli k dispozici konzulsko – přetorskou moc, bez ohledu na to, zda fungoval jako magistrát nebo jako *pro magistratus*.

2.4. Magistrátské donucení (zakročení)

Donucení (zakročení) vůči neposlušnému zakládá příslušnost k zásahu jak vůči zločincům tak i vůči morálně – politické nespravedlnosti. Účelem odvety za spáchané provinění, kterým bylo viníkem způsobeno utrpení, resp. bolest, je zároveň donucení, aby se choval po právu a odsouzení. Jsou i případy, kde stejné jednání či stejný čin pojmově označuje zároveň neposlušnost vůči magistrátovi a také trestný čin a prakticky může být potrestán jednou z těchto forem: buď magistrátskou svépomocí nebo v rámci magistrátského soudu⁴⁸.

Častěji, a v určitých případech pravidelně, jde donucení nad rámec potrestání, a nechce trestat jen za spáchané křivdy, ale také předejít budoucím jednáním a zajistit tak prosazování zákona. Jeho cílem je tedy působit preventivně proti nedodržování zákona.

Rozlišování magistrátské svépomoci nebo magistrátského soudu po nějaký čas zůstalo (na rozdíl od vojenské oblasti, kde od něj nebylo nikdy opuštěno) a bylo následně v civilní oblasti zdokonaleno. Pojem spáchaného bezpráví a především konstatování bezpráví jsou v jednotlivých oblastech podstatně rozlišovány. Donucujícímu úřadu chyběla částečně soudní působnost a to samé i naopak.

Donucení je formou legitimní svépomoci úředníků, jakož i jejich kolegů, protože porušení práva dopadá na celé kolegium. Je použitelné proti odepírajícím občanům, v případě

⁴⁸ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 133.

vydání kompetentního příkazu. Dále je za neposlušnost považováno takové jednání, kterým někdo úředníkovi brání ve výkonu jeho úřadu nebo tento urazí úředníkovu osobnost slovem nebo činem. Toto se zejména objevuje ve vztahu vyšších úředníků k nižším úředníkům, a ve vztahu úředníka, který předsedá senátu vůči jednotlivému senátorovi. Nepřítomnost nebo nepostavení se nižších úředníků, nedostavení se senátorů, nebo odmítnutí hlasovat stejně nebo urážlivá slova během debaty, měly za následek pořádkové pokuty. Neurčitost uvedených morálně – politických kontravencí, patří k základním charakteristikám, které toto řízení odlišují od jasně definovaných skutků v rámci řádného soudnictví. Pojem donucení nebyl nikdy pevně definován, a pouze konkrétní jednání magistráta mu v daném případě dávala konkrétní obsah. Tomu také samozřejmě odpovídá nejasnost formy konstatování neposlušnosti, resp. porušení práva. A právě v této nejasnosti leží závažný rozdíl mezi donucením a soudnictvím.

Konstatování porušení zákona či práva je samozřejmě předpokladem obou těchto institucí. U donucení bývá podkladem konstatování porušení práva notoricky známá nespravedlnost provinilého nižšího úředníka a vlastní úřednické vyšetřování je pak tím pádem zcela zbytečné. Notorieta to ale nemusí být, a v případě, že chybí, je i zde třeba potřeba provést vyšetřování či zjišťování skutkového stavu. Na druhé straně je římské trestní soudnictví vyvinuto, alespoň ve své starší podobě, na vyšetřování úředníkem bez přizvání poroty. U poroty probíhá zvláštní dokazování, ale to není nutné v případě doznání. Oba instituty se shodují teoreticky a do určité míry i prakticky ohledně zjišťování skutkového stavu, kde neexistují pevně stanovené způsoby šetření skutkového stavu prováděné magistrátem. Toto podle názoru Římanů platilo v době královské, za časů republiky to bylo typické v oblasti vojenského *imperia*. Naproti tomu v městském úřadování bylo vše navázáno právě na trestní soudnictví, nikoliv na donucení, a tím se oddělilo na jedné straně úřednické trestání, které získalo přesně stanovené skutkové podstaty a které se vyznačovalo zdoluhavostí řízení, a na druhé straně se oddělila úřednická svépomoc, která se užívala na případy, kdy se někdo (občan, ba i nižší úředník) po rozhodnutí či po posouzení úředníka vzpíral jeho příkazu a tím vlastně porušoval právo a jež bylo řešeno na svobodě⁴⁹ a bylo charakteristické absencí pravidel postupu vyšetřování a přípustných sankcí. Čili vlastně magistrátské donucení, ovšem v užším slova smyslu.

Donucení je podstatnou částí, dokonce můžeme říci, že je vlastně vyjádřením plné úřednické moci. V době královské jím disponoval pouze král, a bylo prakticky neomezené.

⁴⁹ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 136.

V době republiky přešlo na konzuly a bylo ve své podstatě neoddělitelnou součástí *imperii*. Donucení v podobě konzulského donucení přísluší všem úředníkům s konzulskou nebo i vyšší příkazovací mocí, a jmenovitě také prétorům a diktátorům. Tedy, vztaženo na konzuly, přísluší každému z dvojice konzulů. Konzulové mohli toto právo použít vůči každému úředníkovi ve státě, s jednou velkou výjimkou – tribunů lidu, kterým taktéž toto právo příslušelo, ale to již není předmětem zkoumání této práce. Plebejským úředníkům chyběly, na rozdíl od patricijských úředníků různé, pomocné prostředky pro vykonávání příkazů a tedy pro vykonání magistrátského donucení. Ukazuje se to zejména ve využívání různých pomocníků a sluhů. Patricijský magistrát měl právo posílat občanům vlastní rozkazy nejen sám, ale také prostřednictvím oprávněných prostředníků, neboli jak zněl název tohoto institutu, měl „pozvánku“ (lat. *vocatio*). Cokoliv co činil prostřednictvím prostředníků, činil v právním slova smyslu sám, a odpor vůči tomuto učiněný sluhy konzula měl stejný význam, jakoby odpor činil sám konzul. Příkazovací moc tribunů lidu naproti tomu spočívala v tom, že musel jít sám k těmto lidem, i když byl doprovázen aedily a položit na něj ruku, čímž byl vlastně předán příkaz. Pokud ale k tribunovi došel někdo, tak na něj položit ruku nemohl, jelikož mělo za to, že plebejské magistratury jsou zasvěcené. Toto ovšem bylo brzy omezeno.

Magistrátské donucení se vzdáleně podobá správními řízení. Podoba je v tom, že mohl přikázat, resp. rozhodovat o věcech běžné správy města. Hlavní a velký rozdíl ovšem spočívá v legálním nezakotvení skutkových podstat a také v tom, že ani postup magistráta nebyl legislativně upraven.

2.4.1. Konzulské právo na sebeobranu

Byly případy, kdy úředník někoho donucoval takovým způsobem, že to vedlo ke smrti donucovaného. Tím vlastně spáchal hrdelní zločin a neplatila zde žádná výjimka s bezpodmínečnou platností ani pro vyšší ani pro nižší úředníky. Má se však za to, že toto omezení úřednické svépomoci nedošlo nikdy svému využití v případech, kde úředník jednal ještě v rámci nutné obrany či sebeobranu a že právě v této sebeobraně mohl spáchat tento hrdelní zločin (v orig. *capitale Coercition*)⁵⁰. Zdá se, že ve skutečnosti byla tato výjimka stanovena někde v zákoně a nebo o ní nebylo teoreticky sporu nebo dokonce, jak bylo vyvozováno, že nebylo zpochybněno právo vyšších úředníků nejprve rozhodnout, zda je tu vůbec podnět k využití tohoto extrémního práva nebo ne, samozřejmě s výhradou zneužití

⁵⁰ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 145.

tohoto práva k trestání těch nejtěžších zločinů. Ve skutečnosti mohla obec, když viděla náznak zavedení diktatury, odepřít konzulům oprávnění k nutné obraně. Z toho museli zákonitě vznikat konflikty a ty samozřejmě vznikaly. Musíme si ovšem uvědomit, že toto nebylo namířeno vůči konzulům, ale vůči mimořádné pravomoci diktátora. Vítězství v boji mezi *imperiem* a výše uvedeným lidovým privilegiem, které nejspíš vychází z postulátu, že lid byl zdrojem moci v Římě, zůstalo druhořadě. Prvořadě bylo to, že diktatura nebyla zavedena, pokud pro ni samozřejmě neexistovaly další předpoklady.

Z výše uvedeného vyplývá, že toto oprávnění k využití nutné obrany, a tím vlastně okolnosti vylučující protiprávnost, bylo nejspíš použitelné v případě, kdy by byla ohrožena samotná existence republiky, či jiných, vedoucích republikánských principů. A dále vyvozují, že možnost využití nutné obrany byla spojena pouze s takovým možným ohrožením a zároveň se skutečností, že zemřel ten, kdo měl konzulovi vyzradit např. plánované spiknutí, apod. Právo nutné obrany konzula bylo zrušeno. Zůstává však otázka, zda se tak stalo cestou zákona. Přesto na konci republiky dochází v konzulském donucení k obnovení nutné obrany⁵¹. Je to nejspíš reakce na tehdejší situaci. Toto právo bylo obnoveno podle vzoru starší republiky, kde tento institut naplno fungoval.

Blíže k tomuto právu viz. Mommsen, T., *Römisches Staatsrecht*, str. 133 – 153.

2.5. Jmenovací, ustanovovací pravomoc vyšších úředníků

K významným atributům římského *imperia* a současně nejostřejším rozlišovacím znakem od jiných kompetencí patří právo úřednickou moc dále propůjčovat či delegovat. Nahrazení, stejně jako zastupování nižším úředníkem není chápáno jako záležitost tohoto nižšího úředníka, ale jako záležitost úředníka vyššího. Stejně stanovil těmto nižším úředníkům na pomoc pomocníky, a to stejně, jak by je potřeboval on. Na druhé straně se objevil důležitý postulát, který znamenal vyjádření výlučnosti *imperia*, a sice to, že *imperium* spočívá (se zakládá) na nutné soběstačnosti až samostatnosti ve smyslu toho, že magistrát sám deleguje, sám nahrazuje úředníky, sám se stará o své zastupování a sám ustanovuje asistenty resp. pomocníky svých zástupců. Delegace je účelná, pokud spočívá ve jmenování zástupců, v ostatních případech nebyla delegace přípustná.

⁵¹ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 146.

2.5.1 Jmenování nástupců

V tomto případě musíme opět vycházet ze zkušeností římského lidu z období vlády králů.

Tradice nebo naopak konstrukce volby krále, jak ji znalci římského ústavního práva vytvořili, a která se logicky netýkala prvního, spočívala v tom, že následující králové byli jmenování tzv. mezikrálem (viz. výše). Toto jmenování není tak závislé na vůli obce, ale je závislé na dohodě mezi nástupcem a předchůdcem. Bude vysvětleno dále, že účast společnosti při jmenování nastala až v čase republiky. Tradičně bylo považováno jmenování krále prostřednictvím mezikrále za jmenování⁵².

Další důležitou otázkou je, zda právo jmenovat nástupce tradičně přísluší a je vlastní pravomocí *interrexe*, nebo je také vlastní pravomocí samotného krále. Pro druhou možnost svědčí to, že i během republiky, nenastávalo nutně při výměně úředníků mezivládí, v jehož čele by byl mezivládce. Spíše je to jen forma výpomoci v případě, kdy předchůdce sám nedokončí volbu nástupce. Toto ovšem vyvrací jedna důležitá podmínka, která spočívá v tom, že král nesměl sám stanovit svého nástupce v tom smyslu, že by hned nastoupil do úřadu. Tím měl král méně práv než mezikrál a později i konzul. Král musel svou volbu přednést lidu a po jeho smrti byl nástupce zvolen prostřednictvím *interrexe*. Proto je tak důležitý institut mezikrále, který vlastně vybral vhodného nástupce a nejspíš při tom přihlížel i k přání krále. Že konzulovi byla přičítána pravomoc, která králi chyběla, je zřejmé. Ale ve skutečnosti spočívala tato novinka spíše v předkládání návrhu kandidátů na jmenování a předsedání jeho volbě, se kterou bylo spojena možnost ještě lid nasměrovat ke zvolení vybraného nástupce. Tím se vlastně změnila právní zásada, a došlo tak k dočasnému zvýšení magistrátské pravomoci. Toto právo do značné míry ztrácí svůj význam pravděpodobně se zavedením konzulátu spolu se zavedením volebního práva společnosti a od této doby již na pravomoci předseda lidové volbě při volbě nástupce jím určeného kandidáta již moc nezáleželo. Je tedy zřejmé, že právo jmenovat nástupce bylo spojeno s vyššími úřady, a pokud to nestihl, tak to bylo vykonáváno mezivládce, který lidu předložil kandidáty, a již se pravděpodobně nejednalo o ty, které zamýšlel předchozí magistrát.

V dávných dobách, jak již bylo řečeno, bylo sice na jedné straně právo jmenovat nástupce rozšířeno natolik, že nejen mezivládce, ale každý vyšší úředník stanovoval svého

⁵² Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 205.

nástupce, ovšem na druhé straně bylo omezeno právě spolupůsobením lidu. Pozoruhodné je, že právo jmenovat je vyhrazeno držitelům plného, resp. celého impéria, tzn. konzulům, diktátorům a mezikráli s výjimkou prétora.

Na závěr této části několik slov. Pod pojmem nástupce si v dobách republiky můžeme představit i náhradníka odstoupivšího kolegy, v duchu koncepce kolegiality úřadů. O tom svědčí i věta: „...über die etwaige Collision der Collegen und die alsdann zur Anwendung kommende Comparation oder Sortition ist beriets gehandelt worden⁵³“ neboli v případě možného sporu kolegů přichází v úvahu buď losování, nebo dohoda o spolupráci, jak je o ní zmíněno níže. Je ovšem jasné, že se toto může použít i v případě, kdy je opravdu jmenován možný nástupce, který je poté zvolen spolu s jiným kandidátem na úřad konzula. Z výše uvedeného se domnívám, že konzulové mohli nejenom navrhnout náhradníka za svého – z různých důvodů – odstoupivšího kolegu, ale taky svého nástupce v úřadě pro další rok. K oběma samozřejmě přistupuje fakt, že to muselo být schváleno volebním hlasováním římského lidu.

Na základě výše uvedeného si tedy nemůžeme pravomoc jmenovat nástupce představovat tak, že by konzul určil svého „dědice na trůně“, ale pouze v návržení vhodného kandidáta. Zvolení takto navrženého kandidáta již bylo plně v působnosti lidových shromáždění. Toto omezení je zcela logické, uvědomíme-li si zkušenosti Římanů s dobou vlády králů. Zajisté nechtěli, aby se vytvářeli v době republiky vládnoucí konzulské dynastie, k čemuž by zajisté došlo, pokud by výše uvedené omezení neexistovalo.

2.6. Odpovědnost magistrátů

Neobyčejné politické schopnosti Římanů se ukázali v konstrukci magistrátské odpovědnosti v tom, že obecně nedali žádnému úředníkovi výjimečné postavení. V důsledku toho podléhal úředník, stejně jako každá soukromá osoba, obvyklé civilní, administrativní a trestní jurisdikci a institut mimořádné kontroly úředníků nehrál v Římě takovou roli, jako v jiných antických státech.

Při představování odpovědnosti je třeba oddělit otázku, jak široce a v jaké formě obecně nastupuje od toho, zda odpovědnost nastupuje již během úřednického období nebo je předpokladem jejího vzniku nebo až složení funkce (úřadu).

⁵³ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 207.

Je obecně zdůrazňováno, že odpovědnost působí již během samotného úřadování a je více či méně úzce spojena se zločiny nebo přečiny magistrátů, k jejichž řešení jsou kompetentní obecné soudy. Ve skutečnosti ovšem byla jedna jediná magistratura od odpovědnosti osvobozena. Tou byli censoři⁵⁴.

Staré římské zřízení neznalo pro výše uvedené činy, které mohly být spáchány jen a pouze úředníky, žádný speciální soudní orgán, resp. specializovaný soud. Občasné souzení velezrady, které vycházelo ze stejného hlediska, nebylo v žádném případě omezeno jen na úřednické trestné činy, ale dalo se použít vůči každému římskému občanovi, tedy i vůči soukromé osobě. Později se vyvinulo tribunské trestní řízení, které bylo procesem politické odpovědnosti, a které probíhalo nejen vůči úředníkům, ale vůči každému držiteli či nositeli veřejného mandátu, kterými např. byli i důstojníci armády nebo porotci. Takže ani toto řízení nemůže být považováno za úřednickou odpovědnost v tom nejpřísnějším slova smyslu. Ovšem nemůžeme říct, že by s ním nesouviselo.

Na místo tribunského procesu poté nastoupilo v důsledku Sullových reforem zvláštní trestní řízení, které zohledňovalo zvláštní povahu úřednických trestných činů. Označuje se jako *quaestio maiestatis*. Toto se dále uplatňovalo ne v ústavním právu, ale čistě v právu trestním.

2.6.1. Soukromě právní odpovědnost magistrátů

Soukromě právní odpovědnost magistrátů je dvojího druhu. Peněžní nárok vůči magistrátovi může uplatnit jak jednotlivec, tak i celá společnost. Magistrát mohl být stíhán cestou civilního procesu a většinou dokonce musel být stíhán cestou civilního procesu. Kvůli krádeži v širším slova smyslu, který s ní římské právo spojuje, dále kvůli poškození cizí věci (*damnum iniuria datum*), dále při spáchání *iniurie*, obecně v případě odcizení nebo poškození majetku a dále v případě nactiutrhání bylo povoleno podat civilní žalobu, pokud žalovaný spáchal údajný delikt jako úředník. O tomto právu nebylo nikdy pochyb. V důsledku opakující se ho výskytu případů, kdy magistráti páchali nespravedlnosti, se vyvinula *actio furti*, kterou mohli podat takto porobení občané vůči magistrátovi. Význam této kontroly magistrátů prostřednictvím civilního soudnictví nesmí být posuzován podle okolností, které panovaly v době pozdní republiky, kdy se republikánské poměry pozvolna rozpadaly. Další realizace tohoto práva, byla-li vůbec možná, spadala již nikoliv do ústavního práva, ale čistě

⁵⁴ Viz. Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 672.

do práva soukromého a probíhala podle pravidel civilního procesu. I nadále existovaly vedle sebe obě formy procesu, a to jak civilní žaloba, tak i odpovědnostní řízení u tribunů⁵⁵

2.6.2. Odpovědnost za veřejné prostředky

Dále je třeba rozlišit, zda magistrát byl pouze povinen veřejné prostředky, které mu byly dány k dispozici, řádně použít nebo vydat nebo také prokázat provedené použití těchto peněz prostřednictvím vyúčtování. Zdá se, že první případ užívání veřejných prostředků byl pravidlem. Účetnictví prováděli pokladníci římské společnosti – kvestoři.

Na druhé straně je třeba podotknout, že účetní závěrce nepodléhali určité specifické úkony, např. zcela ji nepodléhal diktátor, poněvadž mu nikdy nebyl přidělen žádný kvestor, dále např. nepodléhal konzul ani prétor (a každý další nositel nejvyššího imperia) v případě výhry ve válce, poněvadž peníze na vedení války, včetně platů pro velitele, jelikož tyto peníze byli výlučně přidělovány samotným kvestorem, a další⁵⁶.

Není pochyb o tom, že příjemce těchto prostředků, kterým byl povětšinou konzul, je nemohl použít na jiný než předepsaný účel a už vůbec pro svou vlastní potřebu. Naskýtá se otázka, jaké zde byly právní prostředky, bránící takovému zneužití. Samotnou zpronevěru veřejných prostředků (lat. *furtum pecuniae publicae* nebo *peculatus*⁵⁷), např. zpronevěru části kořisti, mohl pravděpodobně každý občan, jako právní zástupce společnosti, zažalovat u prétora a získat tak římské společnosti zpět ukradené části. Není však jisté, kam až pojem zpronevěry sahal, zejména pokud nesplnění stanoveného účelové určení, pro které byla vydána platba, bylo již považováno za podvod. Nicméně tento právní prostředek mohl být použit i vůči vojenským velitelům, pokud použili peníze na jiný, než stanovený účel. Je třeba říci, že toto byla pouze jedna možnost jak nepoctivé úředníky potrestat. Druhou možností, vůči těmto trestným jednáním, bylo využití výše zmíněného procesu před tribuny lidu, za podmínek stanovených níže. První důvěryhodně doložená žaloba tohoto typu, je žaloba vůči L. Scipiovi z roku 183 př.n.l. Můžeme obecně uzavřít, že ve všech případech, kde byly veřejné prostředky použity na jiný než stanovený účel, měla teoreticky nastoupit právní odpovědnost, ale prakticky se sotva kdy objevila. Takové zpronevěření muselo být tím pádem do oka bijící, a muselo přesáhnout určitou, nikoliv malou, částku. Toto bylo jistě způsobeno tím, že viditelný politický nátlak na magistráta, který neodvedl část prostředků z válečné

⁵⁵ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 674.

⁵⁶ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 675.

⁵⁷ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 676.

kořisti do tzv. aerera, kde by sloužily obecnému blahu, a v případě, kdy toto vítězství pozvedlo jeho prestiž a prestiž celého státu, tak již nebyla vůle tuto hrubou nespravedlnost řešit. V průběhu 7. stol. př.n.l. získalo toto jednání, za předpokladu, že splňovalo všechny náležitosti *furtum pecuniae publicae*, svou konstrukci, a bylo v trestním právu vyjádřeno jako *quaestio perpetua*, což tím pádem nahradilo civilní žaloby a bylo to řešeno čistě cestou trestního práva.

Kvestoři, jak již bylo stanoveno výše, určovali, ze které pokladny si mohou úředníci peníze vzít, tak i konkrétní částku, tak i účel, pro který měly být prostředky použity. Takže v případě, kdy magistrát použil tyto prostředky jiným než stanoveným způsobem, byl založen výše popsáný trestný čin. Rozdíl oproti výše uvedenému spočívá v tom, že tady byla nejen obecná povinnost magistrátů užívat veřejné prostředky pro dobro společnosti, ale také užívat prostředky (a to pouze veřejné) způsobem, který stanovil kvestor⁵⁸. Je třeba opět dodat, že prostředky, které byly vypláceny kvestorem, byly určeny na vedení války, stavbu veřejných cest, apod., čili na účely, které neměli nic společného s běžnou správou státu, ale byly „výjimečné“. Takže se vlastně jednalo o svěření velkých peněžených částek najednou pro účel, který vysoce převyšoval běžné úřednické povinnosti a je jen logické, že bylo třeba úředníky hlídat, aby je použily tak, jak bylo stanoveno.

2.6.3. Odpovědnost magistrátů v době zastávání úřadu

Až do této chvíle bylo možné usuzovat, že římské magistráty (a tedy i konzulové) podléhali odpovědnosti stejně, jako kterýkoli římský občan. Na dalších řádcích bude vysvětleno, že to nebyla až tak úplně pravda.

Je zde otázka, jak širokou odpovědnost měli magistráty v průběhu svého úřadování. Římané nechápali úřad jako samostatnou instituci oddělenou od úředníka, ale tak, že úředník ten který úřad představoval. Proto je žaloba na samotného úředníka nemožná, dokonce, i když ji chtěl sám předložit a sám své jméno očistit. Toto mělo nutný důsledek v tom, že pokud magistrát po nějakou dobu úřadoval, tak nemohl být hnán k právní zodpovědnosti. Tato konstrukce se ovšem mění se zavedením principu anuity a kolegiality. Těmito totiž byla povolena neomezená odpovědnost po složení úřadu. Princip anuity a kolegiality také umožnil právní postih úředníků i během zastávání úřadu (např. využití práva intercese jiných kolegů), ledaže byla stanovena výjimka. Ta mimo jiné spočívá v zásadě, že vyšší nebo na stejné úrovni

⁵⁸ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 678.

stojící úředník může ignorovat instrukci stejného nebo níže stojícího úředníka, a tato zásada našla své uplatnění ve všech oblastech právního postihu a vyvinula se v následující pravidla. V době zastávání úřadu s *imperiem* (např. konzulátu) nemohl být konzul hnán prétozem k řízení, naopak vůči kurulským aedilům a kvestorům to přípustné bylo. Tato pravidla rozlišovala mezi přípustností trestního řízení a přípustností magistrátského donucení proti fungujícímu úředníkovi (viz. výše). V případě magistrátského donucení jsou pravidla následující. Např. tribun lidu mohl zažalovat jakéhokoliv úředníka a vzít ho do vazby. Tento institut byl jistě poslední záchranou. Otázkou je, jestli nebyl zneužíván. Konzul mohl zakročít vůči úředníkovi, který stál na úrovni prétoza, nebo nižší, atd. Kdežto tribuna lidu nemůže hnát k zodpovědnosti žádný úředník a to ani jiní tribunové.

Obecně žádný vyšší magistrát nemůže být zažalován nižším magistrátem, co se trestných činů týče. Pokud níže stojící úředník toto výjimečně poruší, tak od toho může dobrovolně odstoupit, což mu je povoleno, nebo je donucen právním postavením tribunů, aby se daného privilegia vzdal. Jelikož pouze tribunové mají v působnosti takové věci trestat.

Na základě výše uvedeného docházelo velmi často k tomu, že byl proces s úředníkem odložen až na dobu, po skončení úřadu. Toto se týká úředníků s *imperiem*, jelikož u nižších úředníků bylo možné vyvodit důsledky i během jejich úřednického období. Bylo to z toho důvodu, aby nemohl užít svou sebeobranu (viz. výše), resp. nutnou obranu. Toto odsunutí přijde vhod těm úředníkům, kteří jsou pro své úřední záležitosti nepřítomni na soudním jednání (nemohou se bránit), stejně jako přítomným úředníkům. Nám již známé trestní řízení vedené u tribunů lidu, které probíhalo jako starší trestní řízení, ukázalo to, že bylo sice dle práva přípustné podat žalobu na úřadujícího magistráta (např. konzula), ale nebylo snadné dosáhnout dalších důsledků (např. vrácení zpronevěřených prostředků) beztoho, aniž by magistrát (např. konzul) sám chtěl očistit své jméno a s procesem souhlasil. Toto se nepochybně dostalo i do civilního procesu a občanskoprávní žaloby byly jistě odloženy na den, kdy např. konzul odstoupil z úřadu⁵⁹.

Bylo povoleno (v rámci magistrátského donucení) stíhání úředníků těmi úředníky, kteří stáli v hierarchii úřadů na vyšším stupni a měli také vyšší moc, resp. větší působnost. V trestních věcech platila výjimka ze zákona, která spočívala v tom, že byl úředník po dobu svého úřadu osvobozen od žaloby, čili měl imunitu a to tak, že většinou ne pro všechny delikty a ne pro všechny magistratury. Zpravidla byla tato imunita vyslovena do uplynutí úřadu určitých magistrátů (např. konzulát). Není nepravděpodobné, že se od tohoto

⁵⁹ Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870, str. 681.

osvobození, jelikož bylo vyslovováno v zájmu společnosti, dalo jen tak libovolně upustit. Takže takto obdařený magistrát měl jistotu, že mu lid nesebere jím darovanou imunitu.

Proti konzulsko-senátorskému a císařskému soudnictví v trestních věcech neexistovala obecně žádná imunita. Jako jediná světlá výjimka je i v těchto časech užíváno osvobození od lidových shromáždění, které ale zůstalo častěji v rovině teoretické, než praktické.

Na závěr několik slov k odpovědnosti. Jak bylo uvedeno, mohl každý občan žalovat konzula, jak po stránce čistě osobní, tak i po stránce státoprávní, Toto právo bylo později v rovině státoprávní nahrazeno výše stanovenými instituty a probíhalo v rámci tribunského procesu. Nicméně se ale vyvinul zvyk, že je úředníkovi po dobu zastávání úřadu udělena imunita, takže se stíháním jeho činů počkalo až po skončení mandátu.

2.7. Pravomoci konzulů

2.7.1. Pravomoci konzulů ve vojenské oblasti

Jak již bylo řečeno výše, byla pravomoc konzulů postupně zkracována, avšak tzv. vojenské *imperium*⁶⁰ zůstává konzulům i v době republiky, vykonáváno však bylo jen mimo *pomerium*⁶¹ (tedy mimo samo město Řím) a jen konzuly. V období, kdy se římské državy díky výbojným válkám rozšiřují, jsou zřizovány z dobytých území provincie, které ovšem nebyly v okruhu působnosti moci konzulů, ale v působnosti senátu. Tím je fakticky toto vojenské *imperium* omezeno a to dílem na Itálii a dílem na místa, kde se vedla válka. Odňato jim však nebylo. Od dob Sullových však nastala faktická změna. *Imperium* konzulům sice zůstalo, ale jen formálně po dobu úředního roku konzula, kdy neopouštěli Řím. Tak vlastně až prokonzulové vstupovali do řad vojevůdců. Tento zvyk ovšem nevylučoval, aby se konzul sám ujal vedení vojska, jako tomu bylo v r. 74 př.n.l. po vypuknutí války s Mithriadem, kdy byli do Malé Asie vysláni oba konzulové. Pravidelně však konzulové odcházeli do provincií jako prokonzulové, čili vysloužilí konzulové, takže jako konzulové zde své vojenské *imperium* vlastně vůbec nevykonávali.

⁶⁰ O jeho obsahu viz. výše v podkapitole 2.3.1.

⁶¹ Jedná se o magickou hranici měst ve starověkém Římě, která město chránila před negativními silami. Myšlenkově byla tato hranice spojována s prvotní brázdou (*sulcus primigenius*) vyoranou spřežením bílé krávy a bílého vola. Původně korespondovalo s městskými hradbami, později bylo uvnitř rozrůstajícího se města vyznačováno malými kůly. Byla to oblast, v níž bylo možné odvolat se proti postupu římských úředníků k tribunům lidu.

Mezi vojenským *imperium* konzulským a praetorským nebylo kvalitativního rozdílu, ale s tím, že důležitější vojska byla zpravidla svěřována konzulům. Různý stupeň pravomocí byl jen při *dilectu*⁶² a při vyhlášení války. Konzulové mohli *dilectis* konat dle ústavy sami, bez dalšího schválení lidu. Později se stává zvykem, aby konzulové o *dilectu* uvědomili senát, ale nebylo to nutností a už vůbec ne při *dilectu* obyčejném. I vojsko, které mělo být podřízeno jiným úředníkům, vybírali konzulové. Praetoři mohli konat *dilectus* jen tehdy, když jim to *senatus consultum* mimořádně nařídilo, nebo když by odkladem *dilectu* vzniklo nebezpečí.

Konzul také činil příkazy spojencům, aby poslali své vojsko na pomoc Římu. Tento příkaz mohl jen výjimečně poslat také praetor. Toto ovšem platilo jen pro Itálii. V provincii činil příkazy spojencům, aby poslali své vojsko, místodržící. Ten mohl taky svolat občany římské k obraně provincie. Tato oprávnění měl místodržící jen v případě nebezpečí, ale posouzení, zda nebezpečí opravdu hrozí, záviselo pouze na něm.

Konzul také jmenoval důstojníky, tzv. vojenské tribuny. Pravomoc jmenovat všechny důstojníky zůstává konzulům až do roku 362 př.n.l. Od tohoto roku je ¼ důstojníků jmenována lidem a od roku 311 př.n.l. jmenuje lid už 2/3 důstojníků. Největší zlom nastal v roce 207 př.n.l. kdy lid jmenuje všechny důstojníky pro 4 pravidelné legie. Praetor mohl jmenovat důstojníky jen tehdy, když sám konal *dilectus*. Je možné, že v době pozdější republiky bylo právo konzulů omezeno, a že si důstojníky jmenoval každý vojevůdce sám.

K této problematice je nutné dodat následující. Odvody se většinou prováděli na Martově poli. Po vstupu do vojska museli všichni legionáři složit konzulům přísahu věrnosti⁶³. Během vojenského tažení měl konzul právo uložit jakýkoliv trest kterémukoliv vojákovi či důstojníkovi, občanovi i spojenci. Konzulské vojsko čítalo obvykle zhruba 20 000 mužů a bylo tvořeno dvěma legiemi a stejně početnými sbory spojenců. V řídce se vyskytujících případech, kdy konzulové táhli společně v čele vojska, se ve velení střídali obden. Jestliže se konzulovi podařilo dosáhnout drtivého vítězství nad nepřítelem, byl svými vojáky pozdraven jako imperátor a mohl požádat o přiznání triumfu⁶⁴. Během tažení disponoval konzul neomezenými pravomocemi, nicméně po skončení svého volebního období mohl být za své případné přečiny předvolán k soudu⁶⁵.

⁶² Verbování vojáků nebo mobilizace.

⁶³ Viz. podkapitola 2.3.1.

⁶⁴ Viz. podkapitola 2.3.1.

⁶⁵ Viz. podkapitola 2.6.3.

2.7.2. Pravomoci konzulů v civilní oblasti

Tento, z počátku druhý nejdůležitější úkol konzulů, zaniká v roce 367 p.n.l. zřízením praetury. Toho roku, dává se praetorovi do působnosti správa nad městem Římem a dohled nad řádným průběhem římského soudnictví. Konzul pak nemohl ani zastoupit praetora v civilní jurisdikci. Toto neplatí bez výjimek a konzul mohl i nadále v určitých případech zasahovat do civilního procesu.

Prvním takovým zásahem je již výše zmíněné právo intercese. Proti praetorovu rozhodnutí v civilním procesu (a nejen jeho) se bylo možno odvolat ke konzulovi. Senatus consultum z roku 55 n.l. rozšířilo možnost této apelace i na disciplinární tresty tribunské. Je už jen domněnkou, že tomu tak bylo i dřív v případě pokut praetorských a aedilských.

Druhým takovým zásahem bylo to, že konzul mohl provádět ty právní akty, které nebyly vlastním procesem, ale jen se děli ve formě procesu, např. *adopce*, *emancipace*⁶⁶, *manumisse*⁶⁷. I konzul, stejně jako praetor, byl stále magistrátem, „*apud quem legis actio est*“, který měl imperium. Zvláště konzulské *manumisse* se udržely poměrně dlouhou. Když se později pro jisté *manumisse* žádalo vyložení důvodů u konsilia, musel toto konsilium tvořit a jménem konsilia rozhodnout konzul. Tyto konzulské *manumisse* se připomínají ještě v 5. stol. n.l. při nástupech konzulů.

Stejně jako v Itálii, kde měl konzul jen imperium, vojenské a záležitosti civilní patřily do působnosti praetora, měl konzul v provincii praetorské, přebral-li tam velení, jen vojenské imperium. Co se týkalo věcí civilní působnosti, má i tady konzul k ruce praetora. Změna nastává v době, kdy se prokonzulů užívá k doplnění nedostačujícího počtu praetorů pro místodržitelství. Z toho lze usoudit, že i konzul zde provádí civilní působnost

Další věci, kde konzulové zasahují do civilního procesu, je *fideicommissum*⁶⁸. Ve své podstatě to byl jen morální závazek, takže jeho splnění nemohlo být vymáháno žalobou. Avšak už Augustus měl konzuly k tomu, aby donucovali dědice ke splnění *fideicommissu*, ovšem jen v určitých a zvláštních případech.

⁶⁶ Emancipací se rozumí propuštění s moci otcovské.

⁶⁷ Manumisse je označení pro souhrn způsobů, jak bylo možné propustit otroka na svobodu, resp. z otroctví, např. *manumissio per vindictam*.

⁶⁸ Zůstavitel, resp. testátor tady žádá svého univerzálního nebo částečného dědice, aby vyplatil určitou částku či předal určitou věc osobě třetí, k dědění neoprávněné.

2.7.3. Pravomoci konzulů v kriminální oblasti

Skutečné vykonávání kriminální jurisdikce provokací a quaesturou bylo u konzulů omezeno.

V řízení provokačním (viz. výše) sice konzul zásadně jurisdikci měl. Jen on mohl k tomuto účelu svolávat komiticia a quaestori byli pouze jeho mandataři. Fakticky však tuto svou pravomoc nevykonává

V starší době konzul nekoná ani zvláštní trestní vyšetřování. Později toto právo přechází buď na konzula nebo na jiného magistráta za podmínky, že je toto vyšetřování neřízeno lidem v době, kdy je provokace suspendována. Pro výše zmíněnou podmínku k tomu nedocházelo příliš často. První, i když nejasný případ je z roku 414 př.n.l. Další jsou z roku 167 a 141 př.n.l., které se týkaly těžkých provinění v úřadě.

Pokud někdo porušil mezinárodní právo, následoval trest v podobě vydání nepříteli. Tento trestný čin vyšetřoval konzul a potrestaný se proti jeho rozhodnutí nemohl odvolat k lidovému shromáždění. Přes to v některých případech bylo konečné rozhodnutí přenecháno lidu, který konzulské rozhodnutí buď schválil, nebo zamítl, ale ani tu nemůžeme mluvit o provokaci. Konečně konzul zajisté neměl povinnost dovolávat se takového rozhodnutí či souhlasu lidu. Při posuzování se konzulové zpravidla řídili dobrým zdáním kněží (především fetiálů a pontifiků), kteří měli jen poradní hlas

Postupem doby se stalo pravidlem, že pokud se někdo vzbouřil proti panství římskému, nebo spáchal zločiny, které byly všeobecně škodné, vyšetřoval to po senatus consultu konzul, byl-li zaneprázdněn, tak praetor. Toto vyšetřování se mohlo vést jak proti občanům i neobčanům, tak i proti magistrátům. Pokud se toto řízení týkalo velezrady či dezerce, nebylo proti rozhodnutí právo provokace. Pokud byl dezertér chycen ještě mimo Řím, byl potrestán dle vojenských tradic (umláčení, atd.) Teprve ve 2. stol. př.n.l., dle některých to bylo zákonem Semproniovým v roce 123 př.n.l. bylo právo provokace rozšířeno pro občana i na věci, které spadají pod oblast velezrady či dezerce.

2.7.4. Další pravomoci konzulů

Až do zřízení censury v roce 444 př.n.l. měli konzulové na starosti konání censu a doplňování senátu. Doplňování senátu si konzulové podrželi i potom, a to až do zákona Oviniova. Původně tedy náleželo konzulům pronajímat stavby, vybírat cla, které po zřízení

censury přechází na tento nový úřad. V období, kde censura nebyla obsazována (a nebylo to výjimečně), přechází úkoly censorů opět na konzuly.

Konzulové měli rovněž právo svolávat lidová shromáždění (kurijní, centurijní i tributní) a řídit jejich jednání. Měl také právo řídit volby magistrátů patricijských, konzulů, praetorů, censorů, kurulských aedilů a quaestorů. Aby bylo vidět nejvyšší postavení konzula, tak volby konzulů nemohl řídit ani praetor ani jiný magistrát. Stalo se sice v roce 49 př.n.l., že praetor zvolil diktátora (toho výlučně volil jen konzul, viz. výše) a v tom samém roce předsedal konzulské volbě, ale obojí se zřejmě pokládalo za protizákonné.

Konzul měl právo předkládat lidovému shromáždění návrhy zákonů. O toto právo se ale dělil konzulem s praetorem městským. Jediný rozdíl byl v tom, že konzul obvykle navrhoval zákony důležitější, ale nebylo to pravidlem.

Stejně ani právo svolávat senát nepatřilo jen samotným konzulům. Byli-li oba v Římě nebo v blízkém okolí, tak museli svolat senát společně. Důvodem bylo nejspíš vyloučení práva intercese. Konzul měl právo intercese v případě, že senát svolal prétor, který k tomu měl též pravomoc. Jindy buď konzulové mlčky souhlasili, anebo byl praetor vybídnut ke svolání senátu rozhodnutím senátu (*senatus consultum*) nebo rozhodnutím lidového shromáždění, proti kterým se konzulové báli využít práva intercese, poněvadž se to pokládalo za neslušné. Jen v době nepřítomnosti konzulů ve městě byli praetori jejich oprávněnými zástupci. Konzulové dále přijímali všechny zprávy pro senát a odpovídali na ně.

Dalším právem je právo *ius edicendi*. Edikty konzulů jsou velmi hojné. Svolával jimi komitia a senát, mužstvo k dilektu a oznamovaly se jimi různé rozkazy občanům a poddaným.

Není taky pochyb, že v dřívějších dobách mohli konzulové (stejně jako dříve králové) disponovat městským jměním movitým i nemovitým. Poměrně brzy však dochází k změnám ve prospěch senátu. Konzulům bylo odňato právo prodeje obecních pozemků (i jimi získaných) a jeho správa je dána do působnosti censorů. Stejně je tomu i v případě daní. Konzulům zůstalo právo vypisovat daně. Moc nad penězi ve státní pokladně si konzulové podrželi poměrně dlouho, ale nikoliv navždy. Brzy se stalo pravidlem, že klíče od státní pokladny neměli konzulové, ale quaestori. Záhy se také stalo zvykem, že výplatu ze státní pokladny mohl poukázat nejen konzul, ale i senát. Dokonce, i když byl konzul v poli, tak mohl dostat peníze, stejně jako každý jiný úředník, prostřednictvím senátu. Koncem republiky si konzul bez svolení senátu nemohl vzít peníze na vlastní vojenské výpravy.

Co se týče pravomocí konzula v náboženské oblasti. Vlastní péče o náboženské věci příslušela v Římě zvláštním kněžským kolegiím, která se doplňovala buď rozhodnutím

pontifika maxima, nebo kooptací⁶⁹. Konzulové byli činní jen při prvním zřízení některých kolegií. Hlavní kultovní působností konzula bylo zaslibování a plnění vot, konání obětí a her a vůbec všechny náboženské úkony za obec (Řím)⁷⁰. Konzulové měli také právo stanovit nestálé svátky (jakési svátky ad hoc), ale ve všech ostatních věcech byl kalendář ve správě pontifiků. Konzul také vyhlašoval prosebné a děkovné slavnosti, které nařizoval senát. V nepřítomnosti konzula je vyhlašuje praetor městský. Latinských slavností účastnili se všichni magistráti, ale obětovali oba konzulové, pokud k tomuto účelu nebyl zvlášť jmenován diktátor. Konzul rovněž předsedal při tzv. *ludi Romani*, tedy nejstarších římských hrách, které se konaly 15. září. Vlastní příprava těchto her byla od roku 366 př.n.l. svěřena kurulským aedilům, čili postavení konzulů u těchto her je ryze formální a nejspíš demonstruje to, že konzulové jsou nástupci králů. Dalším, později zřízeným hrám konzulové již nepředsedali.

Posledním okruhem konzulských pravomocí je oblast správní. Konzul byl kompetentní pro všechny správní věci, nestanovil-li zákon něco jiného. Především jemu byla svěřena péče o bezpečnost ve městě. Při požáru se musel konzul dostavit k ohni, pokud vězni nebyli ve vězení, tak na ně musel dohlížet konzul. Konzul mohl zakázat i nošení zbraně ve městě a měl právo vykázat cizince z města.

⁶⁹ Sami kněží si vybírali dalšího člena do vlastních řad.

⁷⁰ Viz. v podkapitole 2.4.

Kapitola III.

Konzulát v době císařské

Po nastolení principátu Augustus zcela zásadně pozměnil charakter konzulátu, když ho zbavil většiny jeho kompetencí. Konzulové už nebyli voleni lidovým shromážděním, nýbrž jmenováni císařem. Třebaže i nadále bylo vykonávání tohoto úřadu značnou poctou – čistě formálně představovali konzulové stále nejvyšší úředníky s nejvyšší mocí ve státě – ve skutečnosti se stal konzulát pouhým symbolem zdánlivě přetrvávající republiky. Konzulům náleželo právo předsedat schůzím senátorů, avšak tuto svoji pravomoc směli uplatňovat pouze z vůle císaře. Mimoto se účastnili her v Circu Maximu a všech veřejných slavností konaných na počest císaře. Náklady na ně ovšem museli uhradit. V některých mimořádných případech vedli soudní řízení.

Hodně změn se taky dotklo délky volebního období konzulů. Jak bylo řečeno výše, mezi roky 12 př.n.l. a 1 př.n.l. byly opět po dlouhé době zavedeny roční konzuláty. Jiní soudí, že roční konzuláty byly až do roku 13 př.n.l.. Poté se ještě roční konzuláty připomínají jak u členů panovnického rodu tak i u osob, které jej dostali jako vyznamenání. V druhé polovině panování císaře Tiberia byl roční konzulát velmi řídký, poslední doklad ročního konzulátu je z roku 52 n.l. Konzuláty císařů nebyly nikdy roční, ale zpravidla byly kratší než konzuláty občanské. Byl-li císař konzulem déle než občan, pokládalo se to za výjimku. Obyčejem bylo, že císaři skládali konzulát ještě před koncem svého období. V druhé polovině Augustovy vlády byly pravidlem konzuláty půlroční, stejná délka platí ještě za Nerona. Těžké je určit, jaké pravidlo bylo za Claudia, protože období jeho vlády charakterizuje značná libovůle. Po svržení či odklizení Claudiovského rodu z trůnu mizí i půlroční konzuláty. Důvodem bylo zmírnění značných nákladů na tento úřad a do praxe se zavádí konzuláty čtyřměsíční nebo dvouměsíční, které se libovolně střídaly. Ve 3. stol. n.l. převládá lhůta dvouměsíční. Občas se vyskytují i lhůty trojměsíční a i jednoměsíční, ale to jsou výjimky. Za Justiniána byl zaveden opět roční konzulát.

3.1. Postavení konzulů

Za republiky bylo pravidlem, že si oba konzulové byli právně úplně rovni (viz. výše). Od doby císaře Tiberia se stává pravidlem (ne bezvýjimečným), že na první místo je kladen císař, princové a ti, kteří již úřad zastávali. Konzulové byli eponymní⁷¹. Dělení konzulského roku za císařství vedlo k tomu, že z počátku neúředně, později úředně se stali eponymními konzulové nastupující prvního ledna. Podle nich se také datuje a to i v tom případě, když už nebyli v úřadě. Toto datování se začíná zavádět za Claudia. V úředních věcech se datuje podle konzulů právě v úřadě až do konce 2. stol.n.l. Jen kněžská kolegia datovala podle právě úřadujících konzulů. Datuje se tedy dle tzv. *consules ordinarii*. Už za republiky je *ordinarii* opakem k *suffecti*, v císařství se sice tento pojem úplně nehodí na první konzuly v roce, ale toto slovo se užívá v pozměněném významu. Proto už za Nerona jsou *consules ordinarii* váženější, císařové bývali výhradně řádnými konzuly. Ve 3. stol.n.l. je jako eponymní konzul nazýván *consul ordinarius*, ostatní jsou nazýváni pouze *consules*. Nadále se tedy až do doby Diokleciána počítají při sčítání konzulů jak konzulové eponymní, tak i neeponymní.

3.2. Pravomoci konzulů

Jak již bylo řečeno výše, konzulové byli zbaveni většiny svých pravomocí.

3.2.1. Pravomoci ve vojenské oblasti

Za republiky náleží konzulům vojenské imperium a v jeho rámci práva *dilektu* a jmenování důstojníků. V době císařské přechází jako právo *dilektu*, tak i práva jmenovat důstojníky na císaře.

3.2.2. Pravomoci v civilní oblasti

V civilní oblasti dochází v době císařské k jedné velké změně a to v oblasti ustanovování poručníků. Ustanovování poručníků nenáleželo v době republiky žádnému úřadu, ale byl to výkon pravomoci, která byla zákonem svěřena některému magistrátovi.

⁷¹ Dle slovníku (<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/eponymni>) stejnojmenný, stejného názvu.

Teprve císař Claudius dal toto právo konzulům, kteří mohli nejen osobu poručníka navrhnout, ale dokonce mohli tuto osobu donutit k přijetí poručnictví. Toto se týkalo pouze případů, kdy nebylo poručníka zákonného. Tato pravomoc je za doby císaře Marca svěřena praetorovi, *fideicommissa* a ustanovování *tutora* skutečnými jurisdikcemi nebyli. Z tohoto důvodu je divné, že se za císařství mluví o nějaké konzulské jurisdikci, když fakticky žádná nebyla. Tato „jurisdikce“ byla vykonávána buď osobně, nebo zvláštním zástupcem.

V době císařské se mění i model odvolání, kdy je možné odvolat se jak k senátu, tak i císaři. Protože bylo nepředstavitelné, aby byl senát bez magistrátního předsednictví, tak i tady šla apelace ke konzulovi, jehož konsiliem tu byl obyčejně senát. Císař dokonce na senát a tedy i na konzula deleguje pravomoc v oblasti apelace a je možné usuzovat, že senát nechal v těchto věcech rozhodovat konzula. Co se týče odvolání z provincií, tak z císařských se odvolávalo pouze k císaři, z Říma, z Itálie a z provincií senátních šlo ovšem odvolání k senátu (tedy i ke konzulům), někdy ovšem i císaři. Někteří pozdní císařové se apelace k sobě vzdali. Císař zpravidla odvolání od výroku konzula dal senátu, ovšem odvolání k výroku senátu většinou odmítal.

3.2.3. Pravomoci v trestní oblasti

Konzulská jurisdikce nabyla za císaře Augusta zcela jiného rozsahu, protože bylo možnost pro každý zločin žalovat u císaře, u senátu a i u konzula s tím, že konzul byl při rozsudku vázán rozhodnutím senátu (*senatus consultum*). Jurisdikce je tedy dána císaři a senátu, ale jurisdikce konzula je jen formální. Konzulům se do rukou dostávali spory v případě, že si to zvolili strany (stále existuje řádný proces, kde volba soudu záleží na žalobci, nebo na úřadu samém), nebo v případě, že se danou věcí nechtěl zabývat císař. Stejně i senát (a konzulové) mohl odmítnout žalobu jak proti osobám vyššího stavu, tak i osobám nižšího stavu. Hojně se to dělo při zločinech politických a úřednických. V těchto případech rozhodoval císař.

3.2.4. Pravomoci v náboženských oblastech

Jak bylo řečeno výše, hrám, které byly zřízeny v období republiky, konzulové již nepředsedali, kromě tzv. *ludi Romani*. Za císařství je konzulům dáno právo předsedat hrám, které byly pořádány na počest vítězství u Aktia (konaly se 2. září) a na počest Augustových

narozenin, které se konaly 23. září. Také mimořádně pořádaným hrám předsedali konzulové, nestanovil-li zákon něco jiného. Konzulové rovněž předsedali hrám, které se konaly při jejich nástupu úřadu. Kvůli těmto okolnostem se konzulát stává již za vlády Claudia věcí velmi nákladnou a jeho náklady rostly s přibývajícím megalomanií her, které byly vystrojovány po nástupu konzula do úřadu.

3.3. Konec konzulátu

Po definitivním rozdělení římské státní v roce 395 náleželo císařům obou polovin říše právo ustavit jednoho konzula, třebaže ne vždy se toto pravidlo uplatňovalo. Po zániku západorímské říše byl po mnoho let jmenován pouze jediný konzul. Na Západě zastával poslední konzul svůj úřad za nadvlády Ostrogótů v roce 534. Ve východorímské říši se upustilo od ustavování konzulů po roce 541.

Závěr

Co říci závěrem. Při psaní této práce jsem se dozvěděl spoustu věcí, kterým nebyla na přednáškách z římského práva věnována pozornost. Toto samozřejmě chápu, protože kurz římského práva je určen k poznání práva soukromého a nikoliv práva veřejného. Ale stejně si myslím, že se najde spousta lidí, které zajímá vedle římského práva soukromého i římské právo veřejné.

Dle mého názoru sloužilo římské zřízení jako šablona pro státní zřízení pro ty státy, které se po něm vyvíjely, a to až do dnešních dob. Ono to vlastně není ani tak utopistická myšlenka, jak to na první pohled vypadá. Je jasné, že téměř 2000 let vývoje forem státních zřízení, římský státně právní model zdokonalilo a určité věci vypustilo, ale i v dnešních dobách můžeme vidět určitou podobnost.

Podobnost nepochybně nalezneme v podobě institutu dělení moci ve státě, které se vyvinulo v Řecku a bylo pro státní zřízení Říma vzorem, a které přešlo i do novějších časů, kde bylo zdokonaleno. Tady si ovšem neodpustím poukaz na svou dobu nadčasový systém brzd a rovnovah proti zneužití moci, které vznikaly jako reakce na už tolikrát zmiňovanou nenávisť Římanů vůči době královské a především na vládu jednoho. Další podobnost, i když ne v tak široké podobě, bychom mohli nalézt i v institutu imunity po dobu zastávání úřadu. Co bych ovšem v žádném případě nepřeváděl do dnešních dob je právo intercese v jeho římské podobě, které mohlo zablokovat přijetí důležitých dokumentů a rozhodnutí. Pokud by se právo intercese dostalo do našich časů, tak si nedokážu představit, jak by se v parlamentech o několika stovkách členů přijímalo rozhodnutí, bez možnosti možného přehlasování. Ovšem i tady je třeba říct to, že když si to římský lid vymínil, tak si i takto blokované rozhodnutí přijalo. Právo intercese bylo dle mého názoru chápáno jako ochrana před možnými negativními důsledky, kterým se nedalo lehce bránit, a proto mohl zakročit jiný vyšší nebo na stejné úrovni stojící magistrát.

Na druhou stranu je třeba říct, že toto zřízení fungovalo bezmála 500 let, takže bylo zajisté funkční a málokde bychom v dějinách našli republikánské zřízení, které vydrželo tak dlouho.

Jisté je to, že římské státní zřízení ukázalo jak funkční schémata vedení státu, tak formy, které vedly do příslovečné slepé uličky.

Proto římské státní zřízení, a hlavně institut konzulátu, chápu jako velmi zdařilou formu vedení státu a jen s velkým údivem si uvědomuji, že vzniklo před více než 2500 lety. Je pro mě přímo neuvěřitelné, že i v těchto dobách lidé dokázali vytvořit funkční systém, ze

kterého, jak je ostatně stanoveno výše, můžeme vycházet i dnes. Starověcí Římané byly fenomenální národ, který nám zanechal jak schémata pro soukromé právo, tak i pro právo veřejné. Velkým nedostatkem tohoto veřejnoprávního schématu je ovšem praktická neexistence lidských práv a absence skutkových podstat umožňující široké využití úřednické svépomoci. Ale copak bychom to mohli po civilizaci staré více než 2500 let objektivně požadovat?

Každý autor si přeje, aby jeho práce přispěla k osvětlení určitých institucí. To je samozřejmě i mým přáním. Záleží již pouze na posouzení čtenářů, jestli se mi to povedlo.

Seznam použité literatury

J.Kincl, V.Urfus, M.Skřejpek. Římské právo. C.H.Beck. Praha. 1995.

Dr. Josef Král. Státní zřízení římské. Jednota českých filologů. Praha 1921

Theodor Mommsen, Römisches Staatsrecht, Erster Band, Zweite Auflage, Leipzig, 1870

Dějiny od založení města. [Díl] 7 / Titus Livius Patavinus ; z lat. orig. Titi Livi Ab Urbe condita libri přel.,

Dějiny od založení města [Díl] 2 - 3 / Titus Livius Patavinus; Z lat. orig. přel. a pozn. a sezn. vlast. jmen opatř.

Dějiny od založení města VI. [Díl] 6 / Titus Livius Patavinus ; z lat. orig. Titi Livi Ab Urbe condita libri přel., pozn.

Dějiny od založení města [Díl] 1. / Titus Livius Patavinus ; Podle [lat.] vyd. Titi Livi Ab Urbe condita libri přel., poz

Conn Iggulden, Císař – Pole mečů, První vydání, Nakladatelství Baronet a.s., 2006, ISBN 80-7214-875-3.

http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%ADmsk%C3%BD_konzul

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Sulla>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Pomerium>

RESUMÉ

Das Römischekonsulat

Das Ziel dieser Arbeit war das Römischekonsulat zu beschreiben. Der Konsul war der höchste Beamte im Staat. Er war Nachfolger der Könige, und darum hatte er die meisten ihrer Befugnisse. Im Laufe der Zeit hat ihre Befugnisse verknüpft, dies ist mit der Einführung der neuen Ämter im Zusammenhang. Wir finden sie während der Existenz der Republik, wo waren sie am wichtigsten Beamten im Staat. Nach dem Erlöschen der Republik gab es auch, aber ihre Befugnisse haben auf die Kaisern überquert. Die letzte Erwähnung finden wir in der weströmischen Reich im Jahre 534, und in der oströmischen Reich im Jahre 541. Diese Arbeit hat 3 Hauptteile, die nach weiter kleinere Teilen geteilt werden.

Im ersten Teil wird die Gründung Roms, die Königszeit, die Entstehung der Republik, die Verfassungsmäßige Ordnung der Republik und das Erlöschen der Republik beschrieben.

Im zweiten Teil beschreibe ich das Konsulat im Zeiten der Republik.

In der Kapitel 2.1. beschreibe ich die Genese den Begriff Konsul, sowie auch die Beschreibung der Magistraturen und ihre Beteiligung.

In der Kapitel 2.2. beschreibe ich den Konsulamt, wo die Einordnung den Konsuln in die Gruppe der höheren Magistraturen ist.

Die nächste Subkapitel 2.2.1. beschreibt die Stellung den Konsuln im Staat und die Subkapitel 2.2.1. beschreibt die Wahl den Konsuln, wo auch die Erwähnung über dem Gesetz Lex Villia annalis ist.

Die Kapitel 2.3. wird der Befugnis der Konsul gewidmet. Der Leser findet hier die Darlegung den Schlüsselbegriff der Befugnis – der Begriff *Imperium* (die Subkapitel 2.3.1).

Weitere Subkapitel 2.3.2. beschreibt der Begriff Kollegialität, als einer der wichtigen Merkmal den Konsulamt und beschreibt auch die Folge der Kollegialität.

In der Subkapitel 2.3.3. befinden Sie die Beteiligung der Stadtbefugnis und der Ausserstadtbefugnis, sowie auch die Beteiligungskriterien.

In der Subkapitel 2.3.4. wird die religiöse Konsulgewalt in der Form *Auspicium* beschreibt.

In der Kapitel 2.4. beschreibe ich die magistratische Coercition, als die Form der Beamtenselbsthilfe im Fall, dass jemand die Konsulanweisung nicht erfüllte.

In der Subkapitel 2.4.1. wird die Problematik die notwendigen Verteidigung bei den Konsuln gelöst.

In der Kapitel 2.5. wird die Frage das Recht der höheren Magistraten auf die Delegation der Kompetenz gelöst.

In der Subkapitel 2.5.1. wird im Zusammenhang mit der Kapitel 2.5. das Recht auf die Ernennung der Nachfolger im Amt gelöst.

In der Kapitel 2.6. wird die Problematik der Verantwortlichkeit der höheren Magistraten. In der Subkapitel 2.6.1. beschreibe ich die Verantwortlichkeit in Civilrecht, und in der Subkapitel 2.6.2 die Verantwortlichkeit für die öffentliche Gelden. Die Subkapitel 2.6.3. beschreibt die Folgen der Verantwortlichkeit der Magistraten während der Amtsführung.

Endlich in der Kapitel 2.7, die letzte Kapitel der zweiten Teil ist, beschreibe ich die einzelne Kompetenzen den Konsuln, vor allem im Militärische-, Civil-, Kriminalgebiet, sowie auch in die weiteren Gebieten.

Der dritte Teil beschreibt das Konsulat im Zeit der Kaisertum (die Kapitel 3.1.) und die Kompetenzen in einzelnen Gebieten (die Kapitel 3.2.).

Die letzte Kapitel dieser Teil beschreibt den Untergang das Konsulat. Die letzte Erwähnung finden wir in der weströmischen Reich im Jahre 534, und in der oströmischen Reich im Jahre 541.